

KRISTA OJUTKANGAS

Suomen *mukaan*-sanan kieliopillistuminen: seuralaissuhteesta tiedon alkuperän ilmaisemiseen

1. Johdanto

Perusmerkityksessään suomen illatiivimuotoinen *mukaan* ilmaisee (olosijaisen parinsa *mukana*/*muassa*¹ kanssa) seuralaissuhdetta (*accompaniment*, Stolz ym. 2006; Sirola-Belliard 2016, 27) eli yhdessä toimimista tai olemista, esimerkiksi *Lähde mukaan!* (ja *Lähden hänen mukanaan*). Tämän lisäksi olosijainen *mukana* voi *Nykysuomen sanakirjan* (NS) ja *Kielitoimiston sanakirjan* (KS) mukaan kantaa myös ajallisten suhteiden (*Iän mukana karttuneet kokemukset*) tai riippuvuussuhteen (*Ilmanvastus kasvaa nopeuden mukana*) merkitystä. Illatiivimuodolla *mukaan* taas on vieläkin laajempaa käyttöä. Sanakirjojen mukaan sillä ilmaistaan toisaalta merkitystä ’jonkin mukaisesti, jotakin noudattaen, seuraten, myötäillen’ (*Valokuvan mukaan tehty maalaus*), ja lisäksi *Nykysuomen sanakirja* mainitsee sanalle mittapuun tai laskuperusteen merkityksen (*Painon mukaan määrätty hinta*). Toisaalta *mukaan*-sanalla osoitetaan myös ilmauksen sisältämän väitteen alkuperää (*Tilastojen mukaan vuosisadan kylmin talvi*; NS; KS; myös Kuiri 1984, 1; ISK § 1480). Käytän näistä nimityksiä ’noudattaen, seuraten’-merkitys ja tiedon alkuperän ilmaisemisen tehtävä. Tämä tutkimus keskittyy *mukaan*-muotoon, jonka käytösä abstraktit merkitykset painottuvat seuralaissuhteen ilmaisemisen kustannuksella (*mukana*-muodon abstraktimmista käyttötävoista ks. Ojutkangas 2017a).

Olen tämän tutkimuksen kahdessa ensimmäisessä osassa (Ojutkangas 2017a, 2017b) selvitetty *mukana*- ja *mukaan*-sanojen käyttö ä seuralaissuhteen ilmaisijana eli komitatiivisena elementtinä. Käsillä olevassa artikkelissa tavoitteena on tutkia, miten *mukaan*-sanaa käytetän abstraktimmisä tehtävissä: millaisen kuvan aineisto antaa sanan merkityksistä? Merkitystä ja sen kehitystä ei voi selvittä ilman kontekstia, ja täsä tutkimuksessa kiinnitetän huomiota ensisijaisesti kahteen seikkaan, kiintopisteisiin ja verbeihin. Abstraktien merkitysten ilmaisimena *mukaan* toimii postpositiona eli rakenteessa, jossa sen

1 Tekstissä *mukana*-nimitys kattaa sekä essiivin *mukana* että inessiivin *muassa*.

täydennyksenä on kiintopisteen² ilmaiseva genetiivimuotoinen sana (esimerkiksi ilmauksessa *valokuvan mukaan* sana *valokuva* ilmaisee kiintopisteen). Millaisia ryhmiä erilaisten kiintopisteiden voi nähdä muodostavan? Entä millaisten verbien kanssa *mukaan* esiintyy? Millaisia muita syntaktisia huomioita kontekstista voi tehdä? *Mukaan*-sana, kiintopisteen ilmaus ja verbi muodostavat yhdessä esiintymäkonstruktiot, joiden analyysiin ja luokitteluun merkityksen kuvaus perustuu.

Tutkimukseni tavoitteena on pohtia myös, miten *mukaan*-sanan kieliopillistuminen on edennyt. Kieliopillistumista maailman kielissä käsittelevän tutkimuksen mukaan kieliopillisten elementtien tehtävät kehittyvät tyypillisesti metaforan avulla konkreettisten (usein spatiaalisten, ihmiskeskeisten) suhteiden ilmaisemisesta abstraktimpien suhteiden ilmaisemiseen (esim. Heine ym. 1991, 159–160). Tämän perusteella yhdessä olemisen tai toimimisen ilmaisemista voisi pitää *mukana*- ja *mukaan*-sanojen alkuperäisenä tehtävänä, koska tällaisen suhteen osallistujista tyypillisesti ainakin yksi on ihminen, useimmiten se, jota seurataan (vrt. Sirola-Belliard 2016, 180–196; Stolz ym. 2012 [2008], luku 41.1.1). Kiinnostavaa on paitsi sanan kieliopillistuminen, myös sen leksikaalinen alkuperä, johon pyrin myös työssäni ottamaan kantaa.

Pääosin kirjakieltä 1500-luvulta nykypäivään edustavan aineiston (Kaino, Kieliopankki) analyysi osoittaa, että *mukaan*-sanan kieliopillistuminen ei ole aivan suoraviivaista vaan että aineiston tarkastelu haastaa yksinkertaisen ensivaikutelman useamallakin tavalla. Ensinnäkin 'noudattaen, seuraten' -merkitys dominoi alusta alkaen *mukaan*-tapausten aineistoesiintymissä. Toiseksi eri merkityksiä ilmaisevien muotojen käyttöyhteydet eroavat toisistaan niin jyrkästi, että se vaatii kieliopillistumiskulun tarkempaa selvittämistä. Kolmanneksi *mukana*- ja *mukaan*-sanojen laaja käyttö on kirjakielissä varsin nuorta: vaikka *mukaan*³ esiintyi kirjakielissä jo 1700-luvulla, sen käyttö yleisty vasta 1800-luvulla, jolloin suomen kirjallinen käyttöala laajeni merkittävästi. Pyrin siis ottamaan tutkimuksessa huomioon myös kirjakielen historiaan liittyviä seikkoja ja pohtimaan mahdollisia vieraiden kielten tarjoamia malleja. Peilaan tutkimuksessa sanan kirjakielistä käyttöä myös murteiden kantaan Lauseopin arkiston murreaineiston avulla. Tärkeä vertailukohta tuloksilleni on suomen *muka*-partikkelin kehitys, jota ovat selvittäneet Nordlund (2011) ja Nordlund ja Pekkarinen (2014).

Artikkeli rakentuu siten, että luvussa 2 esittelen tutkimusaineiston ja -menetelmän. Luvussa 3 esittelen kieliopillistumiseen liittyviä seikkoja, mm. seuralaissuhdetta ilmaiseville elementeille ominaisia lähdeyksikköjä sekä niitä merkityksiä, joita seuralaissuhteen

2 Termit *muuttuja* (*trajector* tai *figure*) ja *kiintopiste* (*landmark* tai *ground*) tulevat kognitiivisesta kielen tutkimuksesta. Niillä tarkoitetaan ensisijaisen (muuttuja) ja toissijaisen (kiintopiste) huomion kohteena olevia entiteettejä. Muuttujan ja kiintopisteen asema kuvattavan tilanteen hahmotuksessa näkyy kielellisessä rakenteessa säännönmukaisella tavalla. Esimerkiksi transitiiivilauseen subjekti edustaa muuttujaa ja objekti kiintopistettä: *Villakoira* (subjekti/muuttuja) *jahtaa* (transitiivinen verbi) *imuria* (objekti/kiintopiste). Adpositiolausekkeen täydennys puolestaan edustaa kiintopistettä, ja muuttuja on se olio, joka suhteutetaan kiintopisteeseen adposition avulla, esimerkiksi *Villakoira* (muuttuja) *on sohvan* (kiintopiste) *alla* (adpositio). (Esim. Langacker 1987, 217–220, 231–232, Talmy 2000, 183–185.)

3 Huomattakoon, että *mukana*-muodon ensiesiintymät kirjakielissä ovat 1800-luvulta.

ilmaisimista tyypillisesti kehittyi. Luvussa 4 tarkastelen *mukaan*-sanan eri merkitysten välisiä suhteita esittelemällä aineiston analyysiin perustuvan tarkemman merkitystyyppi-jaottelun. Jaottelu perustuu ennen kaikkea kuvatus tilanteen kiintopisteen (eli sen olion, jota seurataan tai noudatetaan) ja tilannetta kuvaavan verbin syntaktiseen ja semanttiseen analyysiin. Tämän analyysin perusteella esitän luvussa 5 käsitykseni *mukaan*-sanan kieliopillistumisesta ja otan kantaa myös *mukana*- ja *mukaan*-muotojen leksikaaliseen alkuperään. Lopuksi kokoan tutkimukseni tärkeimmän annin yhteenvetolukuun 6.

2. Tutkimuksen aineisto ja tutkimusmenetelmä

Tutkimusaineisto on peräisin Kotimaisten kielten keskuksen Kaino-palvelimella saatavana olevista vanhan kirjakielen ja varhaisnykysuomen korpuksista, Kielipankin suomen kielen tekstikokoelmaan kuuluvasta *Hämeen Sanomien* vuoden 2000 vuosikerrasta ja Lauseopin arkiston murreaineistosta. Tässä tutkimuksessa tarkastelen vain *mukaan*-sanana niitä esiintymiä, joissa sitä käytetään 'noudattaen, seuraten' -merkityksessä tai tiedon alkuperää ilmaisevana elementtinä. Koska *mukaan* esiintyy varhaisnykysuomen korpuksessa hyvin taajaan, olen poiminut muodon esiintymät vain korpuksen sanomalehdistä⁴. Näin saatu esiintymämäärä ohjasi nykykirjakielen aineiston valintaa: *Hämeen Sanomien* vuoden 2000 vuosikerta sisältää suunnilleen yhtä paljon *mukaan*-sanana esiintymiä kuin 1800-luvun sanomalehtiaineistokin (taajuudet toki eroavat toisistaan). Alla oleva taulukko 1 kuvaa, millainen tutkimuksen aineisto on osa-aineistoittain ja merkitysryhmittäin.

Taulukko 1. *Mukaan*-muodon merkitykset osa-aineistoittain.

	SEURALAISUUS	'NOUDATTAEN, SEURATEN'	TIEDON ALKUPERÄ	YHTEENSÄ
VANHA KIRJASUOMI	–	6	–	6*
1800-LUVUN KIRJAKIELI	64	587	93	744
HÄMEEN SANOMAT 2000	79	180	515	774
LAUSEOPIN ARKISTO	34	47	5	86
YHTEENSÄ	177	820	613	1 610

* Lisäksi vanhan kirjakielen aineistossa on neljä partitiiviksi hahmottuvaa *mukaa*-tapausta, jotka rajautuvat tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Taulukosta 1 käy ilmi, että *mukaan*-muodon merkityksissä on tapahtunut varsin selviä muutoksia kirjakielen kehityksen aikana. Vanhan kirjasuomen korpuksessa *mukaan* esiintyy vain 'noudattaen, seuraten' -merkityksessä. *Vanhan kirjasuomen sanakirja* (VKS)

4 Sanomalehdet, niistä korpuksessa käytetyt lyhenteet ja korpuksen sisältämät vuosikerrat käyvät ilmi taulukosta 5.

täydentää korpuksen antamaa kuvaa muutamilla 1700-luvun esimerkeillä, ja Gananderin sanakirjassa (1786–87) mainitaan myös seuralaaisuuden merkitys (*muka* praep. 'med, cum'; *on muasi* 'är i följe'; *pani minun mukaani* 'lade skickade i följe med mig'). 1800-luvun kirjakielessä 'noudattaen, seuraten' -merkitys dominoi vahvasti mutta muutkin merkitykset tulevat esiin. Nykykirjakielen aineistossa puolestaan keskeisin on tiedon lähteen ilmaisemisen tehtävä. Murreaineisto eroaa kirjakielistä aineistoista ennen kaikkea siinä, että se osoittaa, ettei *mukaan* tiedon lähteen ilmaisimena ole murteille ominainen. Kahden muun merkityksen välinen yleisysero on murreaineistossa melko pieni.

Tutkimusmenetelmäni pohjautuu aineiston analysoimiseen Microsoft Access -tietokantaohjelman avulla. Tietokantaan syötetyistä aineistoesiintymistä on koodattu niiden morfologiaan, syntaksiin ja semantiikkaan liittyviä seikkoja, joista tässä osatutkimuksessa tärkeimpiä ovat morfologinen muoto (illatiivi), kuvatun suhteen kiintopisteen tyyppi, *mukaan*-sanana muodostaman lausekkeen syntaktinen asema (määrittääkö se verbiä vai koko lausetta) sekä esiintymän verbin semanttinen tyyppi ja pääluokka. Näiden seikkojen ja niiden välisten yhteyksien tarkastelu ja tulkinta toimii tutkimukseni perustana. Aineistopohjaisuudesta huolimatta tutkimukseni on ennen kaikkea kvalitatiivinen.

3. Teoreettinen tausta: kieliopillistuminen

Kieliopillistumisella tarkoitetaan perustapauksessa kieliopillisen elementin kehittymistä leksikaalisesta elementistä. Koska tutkimukseni käsittelee postpositiota tai yleisemmin grammia⁵, joka on nominivartalon taivutusmuoto, havainnollistan kieliopillistumista substantiivilähtöisin esimerkein; kieliopillistuva sana voi luonnollisesti olla muunkin sananluokan sana. Esimerkeissä 1a–c nähdään, kuinka ruumiinosaan viittaava sana on paikallissijamuotoisena ja yhdessä sopivan genetiivimuotoisen seuralaisen kanssa alkanut ilmaista alkuperäisen merkityksensä sijasta paikkaa seuralaissan ilmaiseman olion vieressä. On tavallista, että kieliopillistuminen alkaa spatiaalisten suhteiden ilmaisemisesta, jota pidetään yleisesti konkreettisimpina kieliopillisista tehtävistä. Kieliopillistuva sana ei yleensä ainakaan välittömästi menetä alkuperäistä merkitystään, vaan se voi jatkaa elämänsä myös entiseen tapaan. (Heine ym. 1991, 260; Ojutkangas 2001, 22–24; Hopper ja Traugott 2003, 49, 118–122, 124–126.)

5 Nimitys *grammi* on vakiintunut fennistiikassa 2000-luvulla kognitiivisen kielentutkimuksen hengessä tehdyssä syntaktis-semanttisessa tutkimuksessa tarkoittamaan nimenomaan postpositioita ja adverbbeja (esim. Huumo 2010, 2013, Huumo ja Peiponen 2013; Lehisets 2013a, b; Ojutkangas 2005, 2008, 2012; Ojutkangas ja Huumo 2010; Teeri-Niknammoghadam 2016). Näiden elementtien tutkimuksessa on harvoin tarkoituksenmukaista erottaa postpositio- ja adverbikäyttöä jyrkästi toisistaan, joten ryhmän jäsenten nimittäminen yhdellä sanalla on käytännöllistä. Ryhmään kuuluvien sanojen perinteinen määritelmä on, että postposition yhteydessä kiintopiste ilmaistaan genetiivimuotoisella täydennyksellä tai omistusliitteellä, kun taas adverbikäytössä kiintopiste voidaan ilmaista paikallissijaisella elementillä tai jättää kokonaan ilmaisutta, implisiittiseksi. *Grammi-* ja *spatiaalinen grammi* -termien käytöstä myös Svorou 1993, 31; 2002, 124.

- (1a) Koira juoksi *hevosen rinnalla*. 'hevosen vierellä'
- (b) Asuinalue kasvoi *tehtaan kylkeen / kupeeseen*. 'tehtaan viereen'
- (c) Lapsi istui penkillä *isänsä korvalla*. (PohE) 'isän vieressä'

Tämän tutkimuksen kannalta edellisiä tärkeämpää kehitystä edustaa sellainen kieliopillistuminen, jossa kieliopillinen elementti saa uusia, abstraktimpia merkityksiä konkreettisten lisäksi tai niiden tilalle. Esimerkit 2a–c havainnollistavat tätä. Esimerkissä 2a *rinnalla* on edelleen konkreettisesti spatiaalisessa merkityksessään. Esimerkissä 2b samaa muotoa käytetään ilmaisemaan merkitystä 'ohessa' tai 'samanaikaisesti', jonka voi nähdä kehittyneen metaforan avulla 'vieressä'-merkityksestä: vierekkäin kulkeminen voidaan ymmärtää myös ilman konkreettista spatiaalista yhteyttä, esimerkiksi niin, että ajallinen yhteys tulee sen tilalle. Vastaavaan tapaan esimerkin 2c vertailua ilmaisevan käytön motiivina voi nähdä sen, että vierekkäin ja samanaikaisesti esiintyvät oliot tarjoutuvat vertailtaviksi. Uuden merkityksen kehittyminen ei taaskaan syrjäytä vanhoja ainakaan välittömästi.

- (2a) Koira juoksi *hevosen rinnalla*. 'vierellä'
- (b) Elokuvan *pääjuonen rinnalla* kulkee tärkeä sivutarina. 'ohessa; samanaikaisesti'
- (c) Inkkarikanootilla melominen on kevyttä *merimelonnin rinnalla*. 'verrattuna'

Postpositioiden kieliopillisten merkitysten kehittyminen ei ole sattumanvaraista, vaan eri kielistä tunnetut kehityskulut seuraavat usein samankaltaisia reittejä. Yleistyksenä tyypillisen kehityskulun voi kuvata siten, että konkreettisimpia ovat spatiaaliset suhteet, joiden ilmaisukeinoista voi kehittyä ihmisosallistujiin liittyvien suhteiden ilmaisukeinoja ja edelleen vain elottomien olioiden välisten suhteiden ilmaisukeinoja (esim. Heine ym. 1991, 257–258). Spatiaalisia merkityksiä suomen *mukana-* ja *mukaan-*grammeilla ei ole, joten niiden tehtävistä seuralaissuhteen ilmaiseminen on konkreettisin.

Kieliopillistuminen ei ole yksittäistä sanaa koskeva prosessi vaan tapahtuu aina kontekstissa; muutos koskee kokonaisia konstruktioita. Tämä on myös käsillä olevan tutkimuksen lähtökohta. Kieliopillistumisesta kuitenkin puhutaan usein sanojen tai yksittäisten muotojen kehityksenä (ks. esim. Heine–Kuteva 2002), ja koska pohdin tässä tutkimuksessa myös *mukana-* ja *mukaan-*sanojen alkuperää, esittelen seuraavassa taustaksi niitä elementtejä, joiden on maailman kielissä havaittu kehittyneen seuralaissuhteen ilmaisimiksi.

Seuralaissuhdetta ilmaisevien elementtien alkuperä on maailman kielissä tyypillisesti substantiivi 'toveri', 'seuralainen' tai 'käsi' tai verbi 'seurata', 'saattaa', 'käyttää', 'ottaa', 'tavata' tai 'liittyä' (Hagège 1993, 211, 2010, 153; Heine–Kuteva 2002, 329; 2007, 66; Heine 2012 [2008], 461, 463). Stolz ym. (2006, 361) tiivistävät seuralaisuutta ilmaiseville elementeille tyypilliset lähteet toteamalla, että niitä kaikkia yhdistää kahden osallistujan välinen (spatiaalinen, sosiaalinen tms.) lähekkäisyys. Seuralaissuhdetta ilmaisevat elementit puolestaan saavat hyvin usein myös instrumentatiivisen ja/tai possessiivisen tehtävän; esimerkiksi Stolzin ym. (2006, 114) mukaan puolessa Euroopassa puhuttavista kielistä samalla

elementillä ilmaistaan sekä seuralaisuutta että instrumenttia (ks. myös Hagège 2010, 312–315). Heine (2012 [2008], 467) lisää komitatiivista usein kehittyviin tehtäviin myös ergatiivin ja tavan ilmaisemisen. Myös Heine ja Kuteva (2002, 79–89) luettelevat lukuisia maailman kielistä tavattuja komitatiivista kehittyneitä kieliopillisia tehtäviä, edellisten lisäksi esimerkiksi rinnastuksen ilmaisemisen sekä erilaisia temporaalisia tehtäviä.

Mukaan-sanon keskeisiin tehtäviin kuuluu tiedon alkuperän ilmaiseminen. Tämän kannalta on huomionarvoista, ettei minkäänlaisia evidentialisuuteen eli tiedon alkuperän ilmaisemiseen liittyviä tehtäviä ole mainittu seuralaissuhteen ilmaisimista kehittyneiden joukossa. Aikhenvaldin (2012 [2011], 606–609) mukaan tavantomaisimpia evidentialisuuden lähteitä ovat puheakti- ja havaintoverbit, demonstratiivit ja eräät muut spatiaalissa merkityksessä käytetyt elementit ja substantiivit 'ääni, melu' tai 'huhu'. Tavallista on myös, että evidentialisuuden ilmaisukeinoja kehittyi muista verbien kieliopillisten kategorioiden tunnuksista, kuten modusten tai aikamuotojen tunnuksista, partisiipeista ja kopularakenteista (mas. 610–612; myös Willett 1988, 79). Willetin (mas. 83) mukaan myös englannin *have*-verbiin rinnastuva verbi ja liikeverbi 'tulla' ja 'mennä' voivat toimia evidentialisuuden ilmaisimien alkuperänä. Tiedon lähdettä ilmaisevan *mukaan*-sanon tehtävää vastaisi esimerkiksi englannin *according to*, mutta evidentialaaleja käsittelevässä kirjallisuudessa tämä elementti ei näytä nousevan esiin (Anderson 1986, Chafe 1986, Carretero ja Zamorano-Mansilla 2013; Hagège [1993, 214] mainitsee, että maailman kielissä 'according to' -merkityksen lähteenä voivat toimia ruumiinosanimet 'kasvo', 'silmä', 'suu' ja 'otsa'). Ruotsissa *enligt* ja *efter* ilmaisevat tiedon lähdettä osin *mukaan*-sanaa vastaavasti. Tähän palaan tuonnempana.

On tietysti selvää, ettei suomen *mukaan* ole varsinainen (pakollinen, morfologinen) evidentialisuuden ilmaisin, mutta se on kirjakelellä keskeinen leksikaalinen keino ilmaista tiedon lähde, ja siksi sen tarkastelu suhteessa evidentialaaleihin on paikallaan (vrt. Aikhenvald 2004, 3–11; Diewald–Smirnova 2011, 1–6; Wiemer 2011, 60). Tiedon lähdettä ilmaiseva *mukaan* on ensisijaisesti keino referoida (ISK §1480), ja laajemmin referointi kytkeytyy evidentialisuuteen. Tässä tarkastelussa ei ole mahdollista kytkeä *mukaan*-muodon analyysia varsinaisiin referoinnin tutkimuksen näkökulmiin (esim. Ikola 1960; Kuiri 1984; Haakana–Kalliokoski 2005), koska tutkimuksen painopiste on muodon kieliopillistumisessa.

Suomen grammeille tyypilliseen tapaan *mukana*- ja *mukaan*-muodot ovat paikallissijamuotoja ja muodostavat vajaan paradigman. Niiden leksikaalista alkuperää voidaan pohtia *muka*-vartalolle esitettyjen etymologioiden ja maailman kielistä raportoitujen kieliopillistumiskulkujen pohjalta. Vaikka aivan selviä rinnakkaistapauksia kehitykselle ei näytäkään tarjoutuvan, palaan näihin seikkoihin luvussa 5, kun pohdin *mukaan*-muodon kehitystä ja *muka*-vartalon leksikaalista alkuperää. Kieliopillistumisen kannalta kiinnostava seikka suomen *mukana*- ja *mukaan*-sanoissa on myös se, ettei grammin paradigma ole semanttisesti yhtenäinen. Mihin juuri tulosijaisen muodon lukuisat abstraktit merkitykset perustuvat? Mistä näin selvä ero eri muotojen merkitysten välillä johtuu? Näihinkin kysymyksiin pyrin ottamaan kantaa.

Kieliopillistumisen kannalta kiinnostava on myös grammien syntaktinen asema. Suuri osa suomen grammeista toimii sekä postpositiona että adverbina (esim. ISK § 694), mutta abstraktimmissa tehtävissä *mukaan*-muotoa käytetään vain postpositiona, yhdessä genetiivimuotoisen täydennyksen kanssa. Koska abstraktimmat merkitykset kuuluvat vain *mukaan*-muodolle, tarkoittaa tämä syntaktinen ero myös merkittävää eroa paradigman olo- ja tulosijaisten jäsenten välillä.

Grammien eri merkitysten olemassaolo on havainnoitavissa intuitiivisestikin, mutta tämän tutkimuksen menetelmään kuuluu aineistoesiintymien analyysi, jonka avulla etsitään useiden eri kontekstitekijöiden yhteisvaikutuksia. Oletuksena on, että aineiston avulla *mukana*- ja *mukaan*-sanojen kieliopillistumista on mahdollista seurata analysoimalla ja vertailemalla niiden esiintymäympäristöjen eli -konstruktioiden ominaisuuksia, ennen kaikkea kiintopisteen ja verbin tyyppiä. Tarkastelen tätä seuraavassa luvussa. Käytän tutkimuksessani konstruktion käsitettä tarkoittamaan tietynlaisten elementtien toistuvia yhteisesiintymiä aineistossa; jo riittävän tiheä esiintyminen riittää, että tällaista yhteisesiintymää voi pitää konstruktiona (esim. Goldberg 2005, 5).

Olennaista analyysissa on myös *käsitteistys*: kielellisessä ilmauksessa ei koskaan ole kyse suorasta suhteesta kuvattavaan, vaan kuvaus tapahtuu väistämättä kielenkäyttäjän tulkinnan eli käsitteistyksen kautta (esim. Langacker 1987, 110–141; 1991, 61, 291; Talmy 2000, 219–239). Aineistossa esiintyvien konstruktioiden analyysi paljastaa siten jotakin kielenkäyttäjän käsitteistyksestä. Nyt tarkasteltavassa materiaalissa käsitteistys tulee selvimmän esiin siinä, että samankaltaiset kiintopisteet voivat eri tavoin käsitteistettyinä toimia grammin eri merkitysten yhteydessä.

4. Aineistoon pohjautuva merkitysjaottelu

Edellä todettiin, että seuralaissuhteen ilmaisemista on syytä pitää *mukana*- ja *mukaan*-grammien alkuperäisenä merkityksenä. Tämä ei kuitenkaan korreloi sen kanssa, kuinka eri merkitykset ilmenevät aineistossa: edellä esitetystä taulukosta 1 käy ilmi, että aineistossani 'noudattaen, seuraten' -merkitys on muodon yleisin tehtävä 1800-luvun kirjakielessä ylivoimaisesti ja murreaineistossa niukasti ja että tiedon alkuperän ilmaiseminen dominoi nykykirjakielissä. *Mukaan*-muodon vanhimmatkin esiintymät 1700-luvulta kuuluvat merkitykseltään 'noudattaen, seuraten' -ryhmään (esim. 3):

- (3) Taickas tahdot tasaisesti, Ilman itzewallaisesti, Ilman solmuja sanella, Jicapäiwästä puhua; Eli jossa sowitella, Tahdot solmuhin sanasi, Laulamalla lasketella, Mitä mieles mielistypi; Eli Runohin ruweta; Tott' on kieli kelwollinen, Suomi sijhengin sujuwa, Warsin aiwan kuin walettu, Tuohon Tuiki taipununna, *Aiwan mielesi mukahan*. (KAINO/VKS/Gan1766b-1)

Grammeja tarkasteltaessa kiintopisteen analyysi on keskeinen sekä syntaksin että semantiikan kannalta. Syntaktisesti kiintopisteen ilmaisukeino ratkaisee, onko grammi

postpositio (kiintopiste ilmaistu genetiivimuotoisella nominilla tai omistusliitteellä, esim. *panna pyyheliinan sisään* tai *syödä sisään*); kiintopisteen ilmaus alleviivattu) vai adverbi (kiintopiste ilmaistu paikallissijaisella nominilla tai jätetty ilmaisutta, esim. *mennä maahan sisään* tai *mennä sisään*). Semanttisesti kiintopiste määrittää, millainen suhde kuvattun tilanteen osallistujilla on eli millaisen merkitystulkinnan grammi kulloinkin voi saada (edellisissä esimerkeissä: sijainnit pyyhkeen, elollisen olennon, maan tai rakennuksen sisällä ovat keskenään erilaisia; ks. Ojutkangas 2008).

Käyn seuraavaksi tarkastelemaan abstraktimmissa tehtävissä käytettyjä *mukaan*-muotoja. Tavoitteena on selvittää eri merkityksille ominaisimmat esiintymisympäristöt, ennen kaikkea kiintopisteen ja verbin tyypit. *Mukana*- ja *mukaan*-sanojen ensimmäisissä osatutkimuksissa (Ojutkangas 2017a, 2017b) lähtökohta oli syntaktinen, koska seuralais-suhteen ilmaisemisen tehtävässä merkitys on yhtenäinen mutta grammin kiintopiste voidaan ilmaista useammalla eri tavalla (*lähdin kaverin mukaan; hän lähti mukaani; lähdin mukaan toimintaan; lähde mukaan!*). 'Noudattaen, seuraten' -merkityksessä taas grammin käyttötavat jakaantuvat useampaan alamerkitykseen mutta kiintopisteen ilmaisukeino on aina sama (genetiivimuotoinen täydennys), joten analyysi on merkityslähtöinen. Tiedon lähde ilmaisevia *mukaan*-esiintymiä tarkastelen omassa alaluvussa; myös siinä analyysin lähtökohta on semanttinen, ennen kaikkea kiintopisteen tyyppiin perustuva. Tarkasteltavaksi tulee myös se, määrittääkö *mukaan*-postpositiolauseke verbiä vai koko lausetta. Oletan, että tällä on oma roolinsa muodon kielipiillistumisessa.

4.1. 'Noudattaen, seuraten' -merkitys: jako neljään ryhmään

Tutkimusaineiston analyysin lähtökohtana olivat *Kielitoimiston sanakirjan mukaan*-sanalle antamat merkitykset, seuralaissuhteen ilmaiseminen, 'noudattaen, seuraten' -merkitys ja tiedon alkuperän ilmaiseminen. Tämä kolmijako osoittautui kuitenkin riittämättömäksi nimenomaan 'noudattaen, seuraten' -tapausten ryhmässä, johon kuuluvat esiintymät ovat varsin heterogeeninen joukko. Seuraava asetelma 1 näiden tapausten yleisimmistä kiintopisteistä (yleisyysjärjestyksessä) havainnollistaa tätä. Kiintopiste on kuvatussa tilanteessa se elementti, jota seurataan tai noudatetaan.⁶

Kiintopistetyypeistä määrä, ominaisuus ja ihmisen kognitiivinen toiminto tai ominaisuus esiintyvät kaikissa kolmessa osa-aineistossa. Seuraavat esimerkit havainnollistavat näitä tyyppisiä. 1800-luvun kirjakieltä edustavassa esimerkissä 4a on kiintopisteenä määrä (10 prosenttia), nyky-yleiskielisessä esimerkissä 4b ominaisuus (perinnöllinen alttius) ja murre-esimerkissä 4c ihmisen kognitiivinen toiminto tai ominaisuus (oma oppi).

- (4a) Niinpä esim. jos muutamassa Amerikan uutis-asutuksessa väkeä lisääntyy 10 prosentin mukaan vuoteensa ja muutamana vuonna aluksi on 1,000

6 Tätä voi havainnollistaa esimerkiksi lukemalla asetelman 1 kiintopisteryhmiä kuvaavat sanat asussa "kielen elementin / säädöksen / ominaisuuden jne. mukaan".

1800-LUVUN AINEISTO	NYKY-YLEISKIELEN AINEISTO	MURREAINEISTO
Kielen elementti	Säädös	Ihmisen kognitiivinen toiminto tai ominaisuus
Teksti	Sopimus	Ominaisuus
Ihmisen kognitiivinen toiminto tai ominaisuus	Ominaisuus	Määrä
Tapa	Toiminta	Tarve
Säädös	Ohje	
Määrä	Ehdotus	
Ominaisuus	Määrä	
Ihminen	Ihmisen kognitiivinen toiminto tai ominaisuus	
Mieli		

Asetelma 1. 'Noudattaen, seuraten' -tapausten yleisimmät kiintopistetyypit osa-aineistoittain.

henkeä, niin on seuraavana vuotena 1,100 2:sena 1,210 3.tena 1,331 4:tenä 1,464 5:tenä 1,610 6:tena 1,771 j. n. e. (KAINO/1800/Mehil1859-8-170)

- (b) Lisäksi löytyy jo sikiökauteen liittyviä riskitekijöitä, joiden vaikutus osin vaihtelee *perinnöllisen alttiuden mukaan*. (hasa2000/124026)
- (c) 'Paet kyllähän'ne / 'sitä'virsua / 'vähäm' muovoal / *omaaq'oppisam mukaan* 'toeset- että / 'toeset tek'nyt / vähä'pistemä / 'pistemän sen 'sillä' siltä'puolelta missä'isovarvas ol' – – (LA/murre/Jämsä)

Kussakin osa-aineistossa esiintyy toisaalta vähintään yksi sellainen kiintopistetyyppi, joka ei yllä muiden aineistojen yleisimpien tyyppien joukkoon. Tällaisia ovat esimerkiksi kieleen liittyvät entiteetit 1800-luvun aineistossa (esimerkissä 5a nykyajan kirjoitustapa), toiminta nyky-yleiskielisessä aineistossa (esimerkissä 5b harkinta) ja tarve murreaineistossa (esimerkki 5c):

- (5a) - Oikokirjoituksen suhteen arveltiin, että semmoiset sanat, joita vanhassa laitoksessa kirjoitetaan esm. kullettaa, puheta, jären, järjestys, vihoillinen, palkoillinen, elä, *nykyajan kirjoitustavan mukaan* olisivat kirjoitettavat: kuljettaa, puhjeta, järjen, järjestys, vihollinen, palkollinen, älä. (KAINO/1800/kkl1870-2-38)
- (b) Määrärahalla voidaan *harkinnan mukaan* myös maksaa oman kunnan päivätoiminnan ja kotipalvelun maksuja. (hasa2000/124504)
- (c) "Tulihan sitä [kalaa] 'tarpeem mukaa ja / ja' viimi kerralla tuli 'niim palijo että / 'ei ollum' mihim 'panna. / (LA/murre/Salla)

Abstrakteissa merkityksissä erilaisten kiintopisteiden kirjo on siis melko laaja. 'Noudattaen, seuraten' -tapausten tarkemmassa analyysissä esiintymät jakautuivatkin lopulta neljään eri ryhmään: tapauksiin, joissa kiintopisteenä on jonkinlainen malli, toiminnan raja, peruste tai tietokokonaisuus. Seuraavat esimerkit havainnollistavat näitä tyyppejä (6a–d). Jako perustuu paitsi tutkijan intuition, myös muihin seikkoihin, joita selvittelen esimerkkien jälkeen.

- (6a) **Malli:** Sitä en osaa sanoa, miksei Tikkurilassa ole toimittu tämän *ohjeen mukaan*. (hasa2000/124293)
- (b) **Toiminnan raja:** Jokainen voi kehittyä *omien edellytystensä mukaan*. (hasa2000/124654)
- (c) **Peruste:** Valtio maksaa hiljalleen pääomaa takaisin tieyhtiölle *tien käytön mukaan*. (hasa2000/124531)
- (d) **Tietokokonaisuus:** Kauppinen romutti myös *käsityksen, jonka mukaan suomalainen mies ja nainen ovat tasa-arvoisia kotonaan*. (hasa2000/12404)

Ensimmäinen peruste nelijaolle ovat parafrasisit, joita kuhunkin ryhmään voi soveltaa: Malli-tapauksissa *mukaan*-grammin tilalle voisi käytännössä aina vaihtaa sanan *mukaisesti* (esim. *ohjeen mukaisesti*). Usein *mukaisesti* olisi mahdollinen myös raja-tapauksissa, mutta niissä mahdollinen vaihtoehto on myös sana *rajoissa* (esim. *edellytysten rajoissa / edellytysten mukaisesti*). Kahdessa muussa ryhmässä *mukaisesti* ei ole luonteva⁷, vaan peruste-tapauksissa *mukaan*-sanana tilalla voisi olla *perusteella* (esim. *tien käytön perusteella*) ja tietokokonaisuus-tapauksissa *että*-lause (esim. *käsityksen, että suomalainen mies ja nainen ovat tasa-arvoisia*). Näille parafraseille sain vahvan tuen Turun yliopiston noin 185:ltä uudelta kieliaineen opiskelijalta syyskuussa 2015. Esitin heille osana johdantokurssin luentoa esimerkkilauseet 6a–d ja pyysin heitä kirjoittamaan paperille saman asian käyttämättä *mukaan*-sanana ja palauttamaan vastauksensa luennolta lähtiessään. Tehtävän alustukseksi kerroin vain tutkivani näitä sanoja enkä eritellyt niiden merkityksiä lainkaan. Saamani vastaukset ovat käytännössä täysin esittämäni jaottelun mukaisia. Lisää perusteita tälle nelijaolle tarjoavat kullekin ryhmälle tyyppilliset kiintopisteet ja verbit sekä *mukaan*-lausekkeen syntaktinen asema, joita käsittelen seuraavaksi ryhmä kerrallaan.

Taulukko 2 esittelee ryhmien koot eri osa-aineistoissa; palaan osa-aineistojen vertailuun ja eri ryhmien välisten suhteiden tarkasteluun ensin tämän jakson yhteenvedossa ja uudestaan pohtiessani *mukaan*-sanana kieliopillistumista.

Kun kiintopiste- ja verbityyppejä tarkastellaan kunkin neljän ryhmän osalta erikseen, muodostuu paljon asetelmaa 1 selkeämpi kuva. Kuva tarkentuu edelleen, kun otetaan huomioon se, että näiden *mukaan*-lausekkeiden joukossa on sekä verbiä että lausetta määrittäviä adverbialajeja; esimerkiksi edeltävissä tapauksissa 6a–c *mukaan*-lauseke on

⁷ Grammin kanssa samaa kantaa edustava *mukaisesti*-adverbi sopisi siis korvaamaan vain osaa *mukaan*-grammin abstrakteimmista tehtävistä. *Mukaisesti* siis vaikuttaa merkitykseltään suppeammalta ja konkreettisemmältä kuin *mukaan*-grammi, mutta sen kaikkien käyttötapojen selvitys vaatisi tietenkin oman tutkimuksensa. Kiitos Kaisa Häkkinenille tämän näkökulman esiin nostamisesta.

Taulukko 2. 'Noudattaen, seuraten' -tapauksen jakautuminen ryhmiin eri osa-aineistoissa.

	1800-LUVUN AINEISTO	NYKY-YLEIS- KIELEN AINEISTO	MURREAINEISTO	YHTEENSÄ
MALLI	395	20	29	444
RAJAT	41	16	13	70
PERUSTE	109	57	4	170
TIETOKOKONAISUUS	37	87	1	125
YHTEENSÄ	582	180	47	809

verbin määritteenä ja tapauksessa 6d koko lauseen määritteenä (vrt. ISK § 962). Muita lauseenjäseniä *mukaan*-lausekkeet määrittävät vain harvoin, ja rajaankin nämä muutamat tapaukset seuraavan tarkastelun ulkopuolelle⁸.

4.1.1. Kiintopisteenä malli

Asetelmasta 2 käy ilmi, millaisia malli-kiintopisteisten esiintymien kiintopisteet tarkemmin ovat, toisin sanoen se, millaisia entiteettejä käsitteistetään malleina eri osa-aineistoissa. Käsitteistys on tässä olennainen seikka, sillä sama kiintopistetyyppi voi esiintyä useammanlaisena kiintopisteenä; *mukaan*-lausekkeen merkitys ei ole suoraan kiintopistetyypistä riippuvainen vaan kielenkäyttäjän käsitteistyksen tulos. Esimerkiksi kolmessa tai useammassa ryhmässä esiintyviä kiintopisteitä ovat ihmisen kognitiiviset toiminnot tai ominaisuudet (esim. arvio, ihanteet, käsitys, muisti, tahto), säädös, määrä ja ominaisuus (esim. korkeus, terveys, vaikeus).

Nykykielessä malli-kiintopisteiset *mukaan*-lausekkeet ovat aina verbiä määrittäviä adverbiaaleja, mutta 1800-luvun aineistossa on jonkin verran (47) ja murreaineistossa muutamia (4) lauseadverbiaalitapauksia⁹. Verbin määritteiden hallitsevuuden takia asetelma 2 ja sitä seuraava käsittely rajoittuu kuitenkin verbiä määrittäviin tapauksiin. Lauseadverbiaaliesiintymistä voidaan yleisesti mainita, että peruste-kiintopisteisissä tapauksissa verbiä ja lausetta määrittävät *mukaan*-lausekkeet esiintyvät selvästi eri tyyppisissä konstruktioissa; näistä tuonnempana.

8 Esimerkki predikatiivadverbiaalia määrittävästä *mukaan*-lausekkeesta: Käräjäoikeus piti vastaajia *molempien lakien mukaan korvausvelvollisina* (hasa2000/124677).

9 Esimerkiksi *Aamulehden mukaan muistutamme lukijoita, varsinkin maamiehiä, kuinka muinaisuuksia muissa maissa pidetään kalliissa arvossa, vaan kuinka ne meidän maassa löytäjän huolimattomuudesta eli väärästä voiton halusta jäävät historioitsijalta ja muinaistutkijalta tuntemattomiksi* (KAINO/1800/SMTR1847-14-4).

	1800-LUVUN AINEISTO (395)	NYKY-YLEISKIELEN AINEISTO (20)	MURREAINEISTO (29)
VERBIÄ MÄÄRITTÄVIÄ	323	17	22
YLEISIMPIÄ KIINTOPIS- TETYYPPEJÄ (VERBIÄ MÄÄRITTÄVISSÄ ESIIN- TYMISSÄ, YLEISYYSJÄR- JESTYKSESSÄ)	Kielen elementit Teksti Malli Tapa Ihminen Mieli Ihmisen muu kogni- tiivinen toiminto tai ominaisuus	Periaate Ihmisen kognitiivinen toiminto tai ominai- suus Malli Ohje Määrä Sääntö	Ihmisen kognitiivinen toiminto tai ominai- suus Muu ominaisuus Esine Toiminta
YLEISIMPIÄ VERBI- TYYPPEJÄ	Toimintaverbit Puheaktiverbit	Toimintaverbit	Toimintaverbit

Asetelma 2. Malli-kiintopisteisten tapausten yleisimmät kiintopistetyypit ja yleisimmät verbityypit.

Verbiä määrittävien malli-esiintymien yleisimpiä kiintopistetyyppejä yhdistää jonkinlainen ohjaavuus. Selvimmin tämä käy ilmi nykykielen aineistosta: periaate, ohje ja sääntö ovat kaikki suoraan seurattavaksi tarkoitettuja, samoin tapa, joka on keskeinen kiintopistetyypin 1800-luvun aineistossa ja joka esiintyy yksittäisenä myös muissa osa-aineistoissa. Muutkin kiintopistetyypit ovat tavalla tai toisella velvoittaviksi tai esikuvalliseksi valittuja olioita. Toimintaverbit ovat kaikissa osa-aineistoissa selvästi yleisin verbityyppi. Tämän ryhmän tyypilliseksi konstruktioksi voidaan siis hahmottaa

Joku toimii ohjaavan mallin mukaan.

Seuraavat esimerkit havainnollistavat tätä konstruktiota, ja niihin on valittu asetelmassa 2 mainittuja yleisimpiä kiintopistetyyppejä: 1800-luvun esimerkkiin malli (7a), nyky-yleiskielen esimerkkiin periaate (7b) ja murre-esimerkkiin ihmisen kognitiivinen toiminto tai ominaisuus (7c). Esimerkki 7b on passiivissa; palaan passiivin rooliin kootusti kaikkien neljän ryhmän käsittelyn lopuksi.

- (7a) Sillä emme suinkaan tahdo moittia heitä jälittelijöiksi, jotka ilman sisällistä pakkoa laulavat vieraan mallin mukaan; päinvastoin ovat heidän runoelmansa, käyttäkäsemme runollista vertausta, syntyneet ikäänkuin heidän mielikuvituksensa ja sydämmensä todellisesta avioliitosta. (KAINO/1800/kkl1870-1-18)
- (b) Muutoksen yhteydessä seurakunnan koko omaisuuden arvo on määritelty uusien periaatteiden mukaan. (hasa2000/124452)
- (c) Minä kun, se ol' melkei viimeisijä, paloja ku minä kynnin nii, mulla ol' nii ihmee, hyvä hevone että – – oikei ihmetellät täytyis että mitenkä, elävä ossoa tehäm miehem, mukkaan, miehem mielem mukkaan työn. (LA/ murre/Mäntyharju)

Asetelmasta 2 käy ilmi, että 1800-luvun aineistossa tässä ryhmässä yleinen verbityyppi toimintaverbien ohella on puheaktiverbit. Tämä kertoo ennen kaikkea ajasta ja aineistosta: 1800-luvun sanomalehdissä käsiteltiin paljon kieleen liittyviä asioita, ja aineistoni tapauksissa onkin yleensä kyse siitä, miten jokin kielellinen seikka tulisi sanoa, kirjoittaa tai kääntää (esimerkit 8a ja b). Konstruktiona tämä tyyppi voidaan esittää seuraavasti:

Joku sanoo/kirjoittaa/kääntää jotakin kielellisen mallin / tekstin mallin mukaan.

- (8a) Puheeksi tuli, *sopiiko puhekielen mukaan kirjoittaa semmoiset konditionalit ja imperfektit kuin: olisi, tulisi, vastasi, hyppäsi, ilman i:ttä: olis, tulis, vastas, hyppäs*, josta asiasta läsnä-olioilla oli eri mieli. (KAINO/1800/kkl1870-2-40)
- (b) Mainio Ruottalainen Virren-seppä, nimeltä Kellgren, on naurain viisastellut niin kuin nähään tästä laulusta, *joka on hänen laulunsa mukaan muualla suomennettu* ja lähetetty näihin Sanomihin pantavaksi. (KAINO/1800/OVS1829-43-3)

Kuten edellä mainitsin, malli- ja raja-kiintopisteisiä tapauksia yhdistää se, että molemmissa grammin tilalle sopisi sana *mukaisesti*. Seuraavaksi tarkastelen raja-kiintopisteisiä tapauksia lähemmin ja perustelen, miksi niitä on syytä pitää omana ryhmänään.

4.1.2. Kiintopisteenä raja

Asetelma 3 esittelee aineistoni raja-kiintopisteisille tapauksille ominaiset kiintopiste- ja verbityypit. Asetelmien 2 ja 3 tietojen perusteella varsin erityyppisiä kiintopisteitä käsitteistetään toisaalta mallina ja toisaalta rajana; nykykielessä myös verbityypit eroavat näissä ryhmissä toisistaan.

	1800-LUVUN AINEISTO (41)	NYKY-YLEISKIELEN AINEISTO (16)	MURREAINEISTO (13)
VERBIÄ MÄÄRITTÄVIÄ	37	12	13
YLEISIMPIÄ KIINTOPISTETYYPPEJÄ (VERBIÄ MÄÄRITTÄVISSÄ ESIINTYMISSÄ)	Määrä Tarve Voima Ihmisen kyky	Tarve Ihmisen kyky Ohje Ominaisuus	Tarve Ominaisuus Määrä
YLEISIMPIÄ VERBITYYPPEJÄ	Toimintaverbit	Liikeverbit Muutosverbit Toimintaverbit	Toimintaverbit

Asetelma 3. Raja-kiintopisteisten tapausten yleisimmät kiintopistetyypit ja yleisimmät verbityypit.

Rajana käsitteistettävät kiintopistetyypit ovat pääosin määrään tai kykenevyyteen liittyviä. Tässä ryhmässä esiin nousee myös kaksi kiteytymää, määrällinen *tarpeen mukaan* ja

kykyä ilmaiseva *voimien mukaan*. Kiintopisteinä toimivat muut ominaisuudet ovat mitattavia ominaisuuksia, jotka voivat siten asettaa toiminnalle ylä- tai alarajan tai molemmat. Tavallisimmat verbit ovat toimintaverbejä; nykykielen aineistossa on huomattava myös intransitiivisten liike- ja muutosverbien (esim. 9b) läsnäolo. Raja-kiintopisteiset esiintymät toteuttavat siis tyypillisimmin seuraavaa konstruktiota:

Joku toimii/liikkuu/muuttuu (määrällisen / kykyyn liittyvän) rajan mukaan.

Tätä ryhmää havainnollistavissa esimerkeissä on jälleen asetelmassa mainittuja tyypillisiä kiintopisteitä, tarve (9a), ihmisen kyky (9b) ja muuta kuin ihmistä luonnehtiva ominaisuus (pituus, 9c).

- (9a) Englannin kieli on rakennukseltaan niin erinomaisen helppo ja yksinkertainen, että viisain neuvo lienee heti ryhtyä lukemistoon ja sitten *tarpeen mukaan käyttää siihen kieli-oppia*. (KAINO/1800/KKL1867-6-133)
- (b) Jokainen voi kehittyä *omien edellytystensä mukaan*. (hasa2000/124654)
- (c) *Sem mukkaa tehtii sit avantoi*, tietäähä jokkaine mite pitkä hänellä on se riuku ni, sit *sem mukkaa tekköö avantoi*. (LA/murre/Sortavalan mlk.)

Rajana käsitteistetyissä kiintopistetyypeissä herättää huomiota se, että nykykielen aineistossa määrä ei ole yleisimpien kiintopisteiden joukossa. Tähän on syynä se, että aineiston määrä-kiintopisteiset tapaukset esiintyvät konteksteissa, joissa määrä on käsitteistetty ennemmin perusteeksi kuin rajaksi; peruste-kiintopisteisiä esiintymiä tarkastellaan seuraavaksi.

4.1.3. Kiintopisteenä peruste

Peruste-kiintopisteisten *mukaan*-lausekkeiden esiintymien joukossa on sekä verbiä että koko lausetta määrittäviä adverbiaaleja. Asetelma 4 esittelee ensin verbiä määrittäviä tapauksia. Murreaineistossa tällaisia tapauksia ei ole.

	1800-LUVUN AINEISTO (109)	NYKY-YLEISKIELEN AINEISTO (57)	MURREAINEISTO (4)
VERBIÄ MÄÄRITTÄVIÄ	63	22	–
YLEISIMPIÄ KIINTOPISTETYYPPEJÄ (VERBIÄ MÄÄRITTÄVISSÄ ESIINTYMISSÄ)	Ihmisen ominaisuus Kielen elementti Teksti Muu ominaisuus	Ominaisuus Määrä Paikka	
YLEISIMPIÄ VERBITYYPPEJÄ	Toimintaverbit	Toimintaverbit Tilaverbit Muutosverbit	

Asetelma 4. Peruste-kiintopisteisten tapausten yleisimmät kiintopistetyypit ja yleisimmät verbityypit: verbiä määrittävät adverbiaalit.

Keskeisin perusteena käsitteistetty kiintopistetyyppi aineistossani on ominaisuus, ja kuten edellä jo mainitsin, nykykielen aineistossa myös määrä hahmottuu useammin perusteena kuin rajana. Selvimässä aineistosta esiin nousevassa konstruktiossa on passiivimuotoinen toimintaverbi:

Jollekin tehdään jotakin jonkin ominaisuuden (määrän) mukaan.

Nykykielen aineistossa toinen keskeinen konstruktioyppi sisältää *U*-johdoksen, joita ovat mm. asetelmassa 4 mainitut muutosverbit. *U*-johdoksissa *U* voi olla ainoana johtimena (esim. *löytyä, muuttua*) tai yhdysjohtimen loppuosana (esim. *laihtua, määräytyä, sijoittua, vähentyä*; esimerkit aineistostani; ISK § 339). Tällöin konstruktioksi voidaan muotoilla

Jokin muuttuu jonkin ominaisuuden mukaan.

Vaikka konstruktiot ovat syntaktisesti erilaisia, semanttisesti niiden välinen ero on paljon pienempi: *U*-verbien subjekti on rooliltaan paljolti passiivilauseiden objektin kaltainen, ja *Isossa suomen kieliopissa U*-johdoksia käsitelläänkin *U*-johdospassiivina (ISK § 1344–1346). Palaan myös *U*-johdoksiin, kun käsittelen passiivin roolia kootusti tämän jakson lopussa. Esimerkit 10a–c havainnollistavat näitä tyyppisiä, toimintaverbilistä konstruktiota 1800-luvun aineistossa (10a) ja nykykielessä (10b) ja *U*-johdoksellista konstruktiota nykykielessä (10c).

- (10a) Yleensä emme katso tarpeelliseksi, että *kaikki luettava on tarkalleen määrällätävä ja mittaltava lukijansa käsitys-kannan mukaan*; sillä jokainen uusi opetus ylentää tämän kannan ja valmistaa niinmuodoin sijaa yhä korkeammalle opetukselle. (KAINO/1800/kkl1870-12-305)
- (b) Kahden kodinhoitajan tehdessä työtä *korvaus peritään kodinhoitajien määrän mukaan* eli kahden hoitajan työstä. (hasa2000/124657)
- (c) Tämä johtuu siitä, että *työt jakaantuvat sukupuolten mukaan* naisten ja miesten töihin. (hasa2000/124041)

Seuraavaksi tarkastelen peruste-kiintopisteisten tapausten käyttöä lauseadverbiaaleina, joista nousee esiin varsin erilainen kuva kuin verbiä määrittävistä adverbiaaleista (asetelma 5).

Lauseadverbiaalitapauksissa perusteena käsitteistettävät kiintopisteet ovat eri tavoin velvoittavia: niistä seuraa vaatimus toimia jollakin tavalla tai olla jonkinlainen. Näille tapauksille on ominaista, että *mukaan*-lauseke on virkkeen alussa, päinvastoin kuin verbiä määrittävissä tapauksissa. Verbiä määrittävistä tapauksista lauseadverbiaalit eroavat myös siinä, etteivät niiden esiintymät ole erityisen usein passiivissa. Konstruktiona tämän tyyppin voisi siten kuvata seuraavasti:

Velvoittavan seikan mukaan joku toimii jollakin tavalla (esimerkki 11a)

Velvoittavan seikan mukaan joku on jonkinlainen (esimerkit 11b–c; murre-esimerkissä sanajärjestys eroaa tästä)

	1800-LUVUN AINEISTO (109)	NYKY-YLEISKIELEN AINEISTO (57)	MURREAINEISTO (4*)
LAUSETTA MÄÄRITTÄVIÄ	43	33	3
YLEISIMPIÄ KIINTOPIESTYYPPEJÄ (LAUSETTA MÄÄRITÄVISSÄ ESIINTYMISSÄ)	Säädös Muu teksti Sääntö Ehdotus Päätös	Sopimus Säädös Päätös Sääntö	Säädös Toiminta
YLEISIMPIÄ VERBITYYPPEJÄ	<i>Olla</i> -verbi Toimintaverbit	Toimintaverbit <i>Olla</i> -verbi	<i>Olla</i> -verbi Kognitioverbi

* Murreaineiston neljäs peruste-kiintopisteinen tapaus on substantiiviva määrittävä (vrt. asetelma 4).

Asetelma 5. Peruste-kiintopisteisten tapauksen yleisimmät kiintopistetyypit ja yleisimmät verbityyppit: lausetta määrittävät adverbialit.

- (11a) *Luvan mukaan kalliota saa louhia* viiden vuoden aikana 195000 kuutiometriä ja louheen saa murskata. (hasa2000/124666)
- (b) *Senaatille asetetun Ohjesäännön mukaan olisi tämä ollut mielestämme sula welvollisuuskkin*; sillä siinä sanotaan, että kaikki tärkeämmät asiat owat Hänen Majesteettinsä omaan tutkintoon lähetettävät. KAINO/1800/KKL1869-6-147
- (c) – – tääl- ois aika hyvä tuo muramaa se ois kasvumaata mutta tuo vesi on nii täälä ja se on niiv vaikija täältä saajap pois se vesi kun ei ool laskua tänne alaspäin. *Miten se nyt olikaan niijem punnitustem mukkaa.* Miten se oli pieni miten se oli pieni se lasku vain sajallem metrille. (LA/murre/Ylivieska2)

Verbiä ja lausetta määrittävien adverbialien väliset erot antavat oman näkökulmansa grammien kieliopillistumisen tarkasteluun (luvussa 5). Lauseadverbialien tarkastelu jatkuu myös seuraavassa jaksossa, jossa käsittelen tietokokonaisuus-kiintopisteisten tapauksen ryhmää.

4.1.4. Kiintopisteenä tietokokonaisuus

Tietokokonaisuus-kiintopisteiset tapaukset eroavat edellisistä kolmesta ryhmästä siinä, että ne ovat lähes yksinomaan lauseadverbialeja. Näille on ominaista se, että niissä kiintopiste nimeää kokonaisuuden, jonka sisältöä lauseadverbialin määrittämä lause selostaa. Asetelmasta 6 käyvät ilmi tämän ryhmän esiintymämäärät, tyypilliset kiintopisteet ja tavallisimmat verbit.

	1800-LUVUN AINEISTO (37)	NYKY-YLEISKIELEN AINEISTO (87)	MURRE- AINEISTO (1)
LAUSETTA MÄÄRITTÄVIÄ	30	85	1
YLEISIMPIÄ KIINTOPISTE- TYYPPEJÄ (LAUSETTA MÄÄ- RITTÄVISSÄ ESIINTYMISSÄ)	Säädös Ihmisen kognitiivinen toiminto Tieto Päätös Sääntö	Tieto Ihmisen kognitiivinen toiminto Ehdotus Arvio	Tieto
YLEISIMPIÄ VERBITYYPPEJÄ	Toimintaverbit <i>Olla</i> -verbi	Toimintaverbit <i>Olla</i> -verbi	<i>Olla</i> -verbi

Asetelma 6. Tietokokonaisuus-kiintopisteisten tapausten yleisimmät kiintopistetyypit ja yleisimmät verbityypit.

Lauseadverbiaaleina toimivien peruste-kiintopisteisten tapausten ja tietokokonaisuus-kiintopisteisten tapausten välinen raja on sumea, minkä voi havaita asetelmien 5 ja 6 tietoja vertailemalla. Kiintopistetyypit ovat varsinkin 1800-luvun aineistossa osittain samoja, mutta olen pyrkinyt analysoimaan tapaukset mahdollisimman johdonmukaisesti siten, että peruste-tapauksissa on tietokokonaisuus-kiintopisteisiä tapauksia selvempi velvoittava merkitys. Esimerkki 12 havainnollistaa peruste-tietokokonaisuus-rajatapausta: tulkinta riippuu siitä, ajatellaanko äänimäärän olevan laskutoimituksen perusteella saavutettu tulos (peruste) vai laskutoimituksen avulla muodostettu tietokokonaisuus.

- (12) *Neljän naisehdokkaan saama yhteiskannatus presidentinvaalien ensimmäisellä kierroksella oli laskutoimitusteni mukaan huikeat 1 958 385 ääntä ja kolmen miesehdokkaan kolmanneksen verran vaatimattomampi, 1 099 404 ääntä.* (hasa2000/123967)

Nykykielessä tietokokonaisuus-kiintopisteisten esiintyminen sanajärjestys on valtaosin samanlainen kuin peruste-kiintopisteisten lauseadverbiaalien esiintymissä: *mukaan*-lauseke edeltää määrittämäänsä lausetta. 1800-luvun aineistossa taas lauseen sisään asettuva *mukaan*-lauseke on yhtä tavallinen kuin lauseenalkuinenkin. Konstruktiona ne voi kuvata seuraavaan tapaan:

Tietokokonaisuuden mukaan joku toimii jollakin tavalla / Joku toimii, tietokokonaisuuden mukaan, jollakin tavalla

*Tietokokonaisuuden mukaan joku on jonkinlainen / Joku on, tietokokonaisuuden mukaan, jonkinlainen*¹⁰

10 *Olla*-verbillisistä tapauksista vain muutama on muita kuin kopulalauseita.

Esimerkit 13a ja b ovat tulkintani mukaan selviä tietokokonaisuus-tapauksia, joissa *mukaan*-lausekkeen parafrasina toimisi *että*-lause (esimerkiksi *käsitykseni on, että näin ei menetellä*). Esimerkissä 13b on 1800-luvulle ominainen sanajärjestys.

- (13a) *Käsitykseni mukaan näin ei menetellä*, samaa kirjaa luetaan pari-kolme vuotta. (hasa2000/124673)
- (b) Koleran väsähdyttyä tässä kaupungissa tulee Yliopisto, *sen hallitukselta annetun kuulutuksen mukaan*, avattavaksi tämän kuun 16:nä päivänä. (KAINO/1800/Smtar1848-40-4)

Selvät tietokokonaisuus-kiintopisteiset tapaukset ovat syy–seuraus-suhteiden kanalta neutraaliutta tavoittelevia, ja sellaisina ne ovat tärkeä linkki seuraavassa jaksossa tarkasteltavaan tiedon alkuperän ilmaisemisen tehtävään. Ennen sitä palaan kuitenkin hieman passiivin rooliin 'noudattaen, seuraten' -merkityksen neljässä alaryhmässä ja teen väilyhteenvedon tähänastisesta tarkastelusta.

4.1.5. Mitä passiivi saa aikaan?

Tarkastelen passiivin roolia 'noudattaen, seuraten' -merkityksen neljässä alaryhmässä nykyyleiskielisen aineiston avulla, koska sille on olemassa vertailukohta, Hakulisen, Karlssonin ja Vilkun (1980) neutraaliin asiaproosaan pohjautuva tutkimus, jonka aineistossa transitiivilauseista 14 % ja intransitiivilauseista 2 % on passiivissa (mts. 132). Käsillä olevan tutkimuksen aineiston 'noudattaen, seuraten' -merkityksisistä *mukaan*-grammien esiintymistä passiivissa on selvästi suurempi osa. Edellä verbiä määrittävien peruste-kiintopisteisten tapausten käsittelyn yhteydessä nousivat esiin myös passiivin kanssa samaa tehtäväkenttää jakavat *U*-johdokset, ja taulukko 3 esittelee sekä taivutuspassiivin että *U*-johdosten määrät merkitysryhmittäin.

Taulukko 3. Passiivimuotoisten ja *U*-johdoksen sisältävien lauseiden osuus *mukaan*-grammin 'noudattaen, seuraten' -merkityksisistä esiintymistä nykyyleiskielen aineistossa.

KIINTOPISTE- TYYPPI	MALLI (VERBIÄ MÄÄ- RITTÄVÄT)	RAJA (VERBIÄ MÄÄ- RITTÄVÄT)	PERUSTE (VERBIÄ MÄÄ- RITTÄVÄT)	PERUSTE (LAUSETTA MÄÄRITTÄVÄT)	TIETOKOKO- NAISUUS (LAUSETTA MÄÄRITTÄVÄT)
PASSIIVI	10/17 = 60 %	5/12 = 40 %	8/22 = 36 %	7/33 = 21 %	18/85 = 21 %
<i>U</i> -JOHDOKSET JA PASSIIVI YHTEENSÄ	12/17 = 71 %	8/12 = 67 %	16/22 = 73 %	8/33 = 24 %	26/85 = 31 %

Passiivimuotoisten lauseiden osuus on huomattava malli-kiintopisteisissä esiintymissä, joissa verbinä on useimmiten toimintaverbi. Passiivimuotoisten lauseiden osuus

on pienempi muissa verbiä määrittävien tapausten ryhmissä, joissa lauseen verbinä on yleisemmin myös intransitiivisia verbejä (esim. tilaverbit ja *olla*), mutta se on silti selvästi korkeampi kuin Hakulisen, Karlssonin ja Vilkunan esittämä 16 %:n yhteismäärä. Määrälliset erot malli-kiintopisteisten ja muiden verbiä määrittävien ryhmien välillä kuitenkin tasoittuvat, kun tarkasteluun otetaan mukaan myös tehtävältään passiivia muistuttavat *U*-johdokset. Verbiä määrittävien adverbialien esiintymälauseista noin 70 % on merkitysryhmästä riippumatta rakenteeltaan toimijaa häivyttäviä ja toiminnan kohdetta korostavia: passiivi on kokonaan subjektiton, ja *U*-johdoksen ympärille rakentuvassa lauseessa subjektina edustuu toiminnan kohde. Toiminnan kohteen korostamista on siis syytä pitää keskeisenä osana malli-, raja- ja peruste-kiintopisteisten *mukaan*-lausekkeiden merkitystä.

Mukaan-lauseadverbialien määrittämistä lauseista taas noin 20 % on passiivissa, ja tätä puolestaan voinee pitää Hakulisen, Karlssonin ja Vilkun esittämää määrää (yht. 16 %) vastaavana osuutena. Tietokokonaisuus-kiintopisteisissä tapauksissa *U*-johdosten mukaan ottaminen nostaa määrän kolmannekseen, mutta se on silti huomattavasti vähemmän kuin passiivin ja *U*-johdosten osuus on verbiä määrittävien adverbialien esiintymälauseista. Palaan passiivin ja *U*-johdosten rooliin vielä luvussa 5 pohtiessani *mukaan*-sanon kieliopillistumista.

4.1.6. *Kokoavasti 'noudattaen, seuraten' -merkityksestä*

Yhteenvetona 'noudattaen, seuraten' -merkityksisestä *mukaan*-sanasta voi sanoa, että sen käyttötavat jakaantuvat aineistoni perusteella neljään ryhmään, jotka eivät ole jyrkkärajaisia vaan myös limittyvät toisiinsa. Aineistosta nousevat merkitykset eroavat jonkin verran *Nyky-suomen sanakirjan* ja *Kielitoimiston sanakirjan* mainitsemista merkityksistä, jotka ovat 'jnk mukaisesti, jtk noudattaen, seuraten, myötäillen' ja josta NS erottaa lisäksi nimenomaisen mallin tai kaavan noudattamisen. Malli-kiintopisteiset tapaukset asetuvat luonnollisesti tähän merkityskenttään. NS:n *mukaan*-sanon määritelmään kuuluu myös mittapuun, laskuperusteen osoittamisen merkitys, johon osa tämän tutkimuksen raja-kiintopisteisistä tapauksista voisi sisältyä, ainakin ne, joissa kiintopisteinä on määrä. Määrä ei kuitenkaan ole nykykielisten raja-tapausten yleisimpien kiintopistetyyppien joukossa, vaan rajoina käsitteistetään ennemmin ominaisuuksia tai kykyjä. Selvin ero aineistoanalyysin ja sanakirjojen välillä on se, että 'perusteella'-merkitys on aineistossani paljon laajempi kuin merkityksen määrään (mittaan, laskuun) rajoittuva luonnehdinta *Nyky-suomen sanakirjassa*; *Kielitoimiston sanakirjasta* 'perusteella'-merkitys puuttuu kokonaan. Aineistoni perusteella se on kuitenkin selvä merkitys *mukaan*-grammin käyttötapojen joukossa. Aineistoni tietokokonaisuus-kiintopisteiset tapaukset soveltuisivat sanakirjan jaottelussa varmaankin *mukaan*-grammin tehtävään osoittaa tiedon alkuperää. Tässä suhteessa analyysini eroaa sanakirjan jaottelusta, mihin palaan seuraavassa jaksossa, jossa tarkastelen tiedon alkuperää ilmaisevia tapauksia lähemmin.

Taulukkoon 4 on koottu eri ryhmien esiintymämäärät osa-aineistoittain siten, että taulukkoon on lisätty myös prosentuaaliset osuudet (vrt. taulukko 2).

Taulukko 4. 'Noudattaen, seuraten' -tapausten jakautuminen alaryhmiin eri osa-aineistoissa.

	1800-LUVUN AINEISTO	NYKY-YLEISKIE- LEN AINEISTO	MURRE- AINEISTO	YHTEENSÄ
MALLI	395 = 68 %	20 = 11 %	29 = 62 %	444 = 55 %
RAJAT	41 = 7 %	16 = 9 %	13 = 28 %	70 = 9 %
PERUSTE	109 = 19 %	57 = 32 %	4 = 9 %	170 = 21 %
TIETOKOKONAISSUUS	37 = 6 %	87 = 48 %	1 = 2 %	125 = 15 %
YHTEENSÄ	581	180	47	809

Taulukko näyttää kokonaiskuvan grammin eri merkitysten keskeisyyden muutoksesta 1800-luvun kirjakiielestä nyky-yleiskieleen (sanomalehtiaineistossa) ja osoittaa toisaalta eron kirjakielen ja murreaineiston välillä. Kirjakiieleessä peruste- ja varsinkin tietokokonaisuus-kiintopisteisten esiintymien osuus on kasvanut malli-kiintopisteisten kustannuksella; toisin sanoen grammin merkitysten painopiste on siirtynyt konkreettisesti abstraktimmaksi. Murreaineistosta taas voi havaita, että abstraktimmat merkitykset ovat ylipäänsä kirjoitetulle kielelle ominaisia. 1800-luvun aineiston avulla eri merkitysten ajallista kehitystä voi havainnoida myös tarkemmin. Palaan tähän grammien kieliopillistumisen yhteydessä luvussa 5. Sitä ennen on kuitenkin tiedon alkuperän ilmaisemisen tehtävän tarkastelun aika.

4.2. Tiedon alkuperän ilmaisemisen tehtävä

Olen edellä 'noudattaen, seuraten' -merkityksisten esiintymien ryhmiä käsitellessäni pyrkinyt pitämään esillä sitä, että kiintopisteen tyyppi on käsitteistyksen tulos: samankaltaiset oliot voivat toimia eri ryhmien kiintopisteinä, koska ne voidaan käsitteistää esimerkiksi rajoina tai perusteina (kuten ominaisuudet) tai perusteina tai tietokokonaisuuksina (kuten tekstit). Olen analyysissäni kuitenkin tehnyt sen valinnan, että tiedon alkuperää ilmaisevan grammin kiintopisteenä voi olla vain ihminen, ihmisten muodostama instituutio tai teksti (tarkemmin asetelmassa 7).

Päätöksessä rajata kiintopiste asetelman 7 kuvaamaan kolmeen tyyppiin on mekaanisuuden vaara. Pidän sitä silti perusteltuna, koska ensinnäkin ehdoton enemmistö aineiston tiedon alkuperää ilmaisevista *mukaan*-esiintymistä on aivan yksiselitteisiä. Toinen syy rajaukseen on se, että erityisesti nykykielessä nämä kiintopistetyypit eivät nouse keskeisinä esiin yhdessäkään 'noudattaen, seuraten' -merkityksisten tapausten ryhmässä. 1800-luvun aineistossa tekstit toimivat myös malli-kiintopisteinä, mutta silloin teksti käsitteistetään esikuvana, ei tiedon lähteenä. Toisin sanoen juuri nämä kiintopistetyypit erottavat tiedon alkuperän ilmaisemisen tehtävän omaksi ryhmäkseen. Monitulkintaisuutta voi syntyä tapauksissa, joissa kiintopiste on mahdollista tulkita tekstiksi mutta ei yksiselitteisesti ole teksti; tähän on viitannut myös Koski (1985, 147–148). Esimerkeissä 14a ja b on molemmissa kiintopisteenä päätös, mutta esimerkissä 14a se kuvaa toimintaa ja toimii

	1800-LUVUN AINEISTO (93)	NYKY-YLEISKIELEN AINEISTO (516)	MURREAINEISTO (5)
LAUSETTA MÄÄRITÄVIÄ	93	516	5
KIINTOPISTETYYPIT	Teksti Ihminen Esine*	Ihminen Teksti Instituutio	Teksti
YLEISIMPIÄ VERBITYYPPEJÄ	<i>Olla</i> -verbi Toimintaverbit	<i>Olla</i> -verbi Toimintaverbit	<i>Olla</i> -verbi

* Tämä on aineistossani yksittäistapaus, jossa lämpömittari on esitetty tiedon lähteenä: Suurin pakkanen mainittuna aikana oli yöllä 29 ja 30 p. välillä Loka-kuussa, jolloin oli 1½ pykälän pakkaneen saman *Lämme-ilmoittajan mukaan* (KAINO/1800/SSV1841-50-2).

Asetelma 7. Tiedon alkuperää ilmaisevien tapausten yleisimmät kiintopistetyypit ja yleisimmät verbityypit osa-aineistoittain.

perusteena, kun taas esimerkissä 14b päätös teksti, joka toimii kerrotun tiedon lähteenä. Myös tietokokonaisuus-kiintopisteisten ja tiedon alkuperää ilmaisevien esiintymien välinen raja on sumea, ja molemmissa ryhmissä on tapauksia, joiden voisi tulkita kuuluvan kumpaan tahansa tyyppiin. Tätä voidaan tarkastella tietokokonaisuus-kiintopisteiseksi tulkitsemäni esimerkin avulla (14c).

- (14a) *Kunnanhallituksen päätöksen mukaan* [perusteella] Rengon 4H-yhdistykseltä ei peritä vuokraa nuorisotilan käytöstä. (hasa2000/124356)
- (b) *Päätöksen* [lähde] *mukaan* Aimin ja Salmela olivat tietoisesti siirtäneet varoja Kummilan velkojien ulottumattomiin. (hasa2000/124677)
- (c) *Sorsan näkemyksen mukaan* ikääntyneiden työttömien halukkuus palata työelämään on varsin suurta. (hasa2000/124455)

Esimerkin 14c kiintopiste (*Sorsan näkemys*) ei ole tiedon lähde vaan lähteestä erillinen tietokokonaisuus, jonka sisällön *mukaan*-lausekkeen määrittämä lause ilmaisee (ikäntyneiden ihmisten suuri halukkuus palata työelämään). Kun kiintopisteenä sen sijaan on ihminen suoraan, ilman että tähän viitataan kognitiivisen toiminnon kautta, on kyse tyypillisestä tiedon alkuperää ilmaisevasta esiintymästä (esimerkit 15a ja b). Ihmisiin rinnastettavia instituutioita on kiintopisteenä vain nykykielessä (esimerkki 15c). Tiedon lähteen ilmaiseminen ei ole puhekielessäkään millään muotoa poikkeuksellista, mutta *mukaan* on tässä tehtävässä kirjakielinen. Esimerkiksi Lappalaisen (2005, 157) tutkimasta keskusteluaineistosta *mukaan* puuttuu, ja Kuirinkin (1984, 223) aineistossa *mukaan* on tiedon alkuperän merkitsimenä harvinainen. Mäntysen (2005, 265) asiategstejä käsittävässä aineistossa *mukaan* sen sijaan nousee esiin (vrt. myös Kurkkio 1976, 30, 44). Esimerkissä 15d on yksi murreaineistoni harvoista tiedon alkuperää ilmaisevista esiintymistä, ja siinä kiintopisteenä on teksti.

- (15a) Muinaistutkinnosta ei siis ole, *hra K:n mukaan*, Suomen kansan historialle paljo apua. (KAINO/1800/kkl1870-2-42)
- (b) *Mikolan mukaan* junien käyttäjät ovat olleet tyytyväisiä juniin ja henkilökunnan palveluun. (hasa2000/124312)
- (c) *Optisen alan tiedotuskeskuksen mukaan* suomalaiset vaihtavat laseja noin 4 vuoden välein. (hasa2000/124632)
- (d) Nythän sitä on ollut vuan, kaekkii kyllä ja, enkä minä sitä arvelekkaa jotta minun elinaekanani heä niim männöö vuan, kuitennik, soattaahan tuta tullav vielä kuhan kuka, nuoremmat elläät pitemppään, *nuoje kirjotostem mukkaan*, jotta ne viimeset vitsaukset kun alakkaa olla ja tuolla muuvalla moalimassa kun on niim paljo tuota mylläkkeä jo että, jos se joutuu tännekin ni. (LA/murre/Kontiolahti)

Rakenteellisesti tiedon alkuperää ilmaisevat tapaukset eivät eroa tietokokonaisuusryhmästä, vaan verbit ja konstruktiot ovat niille yhteisiä. Myös sanajärjestys on samankaltainen: nykykielen aineistossa *mukaan*-lausekkeella alkavat tapaukset ovat enemmistönä (70 %). 1800-luvun aineistossa lauseen sisällä oleva *mukaan*-lauseke on tässä tyyppissä *mukaan*-lausekkeella alkavaa yleisempikin (67 %). (Vrt. ISK § 1481.) Konstruktiotyypit näkyvät esimerkeissä 15a–d:

Lähteen mukaan joku toimii jollakin tavalla (esimerkki 15c) / *Joku toimii, lähteen mukaan, jollakin tavalla*

Lähteen mukaan joku on jonkinlainen (esimerkit 15b ja d) / *Joku on, lähteen mukaan, jonkinlainen* (esimerkki 15a)

Aineistossani tiedon alkuperä -kiintopisteitä ilmaistaan hyvin usein erisnimellä: nykykielen aineistossa 75 % ihmiskiintopisteistä ja 56 % kaikista kiintopisteistä on ilmaistu erisnimellä. Erisnimien syntaksia on toistaiseksi tutkittu vähän, eikä suoraa vertailukohdtaa aineistoni ilmiölle ole löydettävissä. Hakulisen, Karlssonin ja Vilkun (1980, 140) tutkimuksessa todetaan, että heidän aineistonsa subjekteista 51 % on yksisanaisia ja että näistä ”suurin osa on erisnimiä tai anaforisia pronomineja”; tarkempaa erottelua näiden välillä ei tehdä. Helasvuon (2001) tutkimus perustuu keskusteluaineistoon, jossa muita kuin pronominaalisia subjekteja esiintyy eniten transitiivilauseissa (16,2 %:ssa; mts. 86). Helasvuonkaan tutkimuksessa ei erotella erisnimiä muista substantiiveista. Näihin esiintymäämääriin verrattuna tiedon alkuperää ilmaisevaa *mukaan*-lauseketta voi joka tapauksessa pitää tavallisena erisnimien syntaktisena ympäristönä. Voidaan vielä todeta, että tämä koskee nimenomaan tiedon alkuperä -tapauksia, sillä kaikissa muissa tehtävissä erisnimiä on kiintopisteenä vain yksi¹¹.

11 Konserttitalon nimeksi voisi hyvin tulla vaikka Järvenpää-talo asian puolesta paljon työtä tehneen *Saimi Järvenpään mukaan*, hän sanoo ja lupaa kirjoittaa aiheesta vielä monta pakinaa (hasa2000/123973). Erisnimien osuus koko nykykielisen aineistoni kiintopisteiden ilmaisuista on 32 %.

Kuten asetelmasta 7 käy ilmi, *olla* on yleisin verbi *mukaan*-grammin tiedon alkuperää ilmaisevien esiintymien yhteydessä. Valtaosa *olla*-verbillisistä lauseista on kopulalauseita, joten aineistossani tiedon lähde ilmaistaan siis erityisesti silloin, kun jotakin oliota luonnehditaan jonkinlaiseksi. Puhutussa kielessä kopulalauseiden puhefunktio on tyypillisesti kannanotto (ISK §1212), mutta kirjoitettua yleiskieltä edustavassa aineistossani suoranaiset kannanotot eivät vaikuta yleisiltä, vaan valtaosa kopulalauseista on neutraaleja luonnehtivia lauseita. Siitä huolimatta näiden yhteydessä näytetään kaipaavan jonkinlaista auktoriteettia seisomaan nimetyn ominaisuuden takana (auktoriteetista referoinnissa myös esim. Mäntynen 2005, 267). Kuten todettua, varsinainen referoinnin tarkastelu on tämän tutkimuksen ulkopuolella, mutta *mukaan*-sanankin tarkastelu viittaa siihen, että tällaisessa näkökulmassa myös lausetyyppeihin ja niiden tehtäviin diskurssissa kannattaisi kiinnittää huomiota.

5. Kieliopillistumisen kulku ja grammien leksikaalinen alkuperä

Olen edellä analysoinut *mukaan*-muodon abstraktimpia merkityksiä, joissa lähdin liikkeelle kahtiajaosta toisaalta 'noudattaen, seuraten' -merkitykseen ja toisaalta grammin tiedon alkuperää ilmaisevaan käyttöön. Analyysi osoitti, että 'noudattaen, seuraten' -merkitys jakautuu kiintopisteen tyyppin perusteella neljään ryhmään, malli-, raja-, peruste- ja tietokokonaisuus-kiintopisteisiin esiintymiin. Jakautuminen näihin ryhmiin perustuu viime kädessä käsitteistykseen eli siihen, millaisessa roolissa kiintopiste toimii; samankaltainen olio voi toimia useamman merkitysryhmän kiintopisteenä. Analyysissa kävi myös ilmi, että ryhmät limittyvät toisiinsa. Asetelma 8 havainnollistaa eri merkitysryhmien välisiä suhteita rinnastamalla kulloinkin kaksi merkitysryhmää ja esittämällä niille ominaista kiintopistettä koskevan kysymyksen.

MERKITYSRYHMÄ	RYHMÄLLE OMINAINEN KIINTOPISTE
seuralaisuus vs. malli	Seurataanko KP:ttä konkreettisesti vai kuvallisesti?
malli vs. rajat	Korostuuko KP kokonaisuutena vai rajoina?
peruste vs. tietokokonaisuus	Onko KP velvoittava vai neutraali?
peruste vs. tiedon alkuperä	Onko KP toiminta vai teksti?
tietokokonaisuus vs. tiedon alkuperä	Onko KP tietosisältö vai tiedon välittäjä?

Asetelma 8. Eri merkitysryhmien väliset suhteet.

Polyseemiselle elementille on ominaista, ettei jyrkkiä rajoja ryhmien välille voi (eikä ole tarpeenkaan) vetää. Polysemia on olennaista myös kieliopillistumisessa, koska merkitysten muutokset eivät ole äkillisiä vaan jatkumomaisia; asetelman 8 tavoitteena on tuoda esiin myös tätä jatkumomaisuutta. Tiedon alkuperän ilmaiseminen on asetelmassa 8 kahdesti, mikä kuvastaa sen erityisasemaa *mukaan*-sanankin merkitysten joukossa. Niinpä

tarkastelenkin seuraavassa ensin *mukaan*-sanan seuralaisuutta ilmaisevan tehtävän ja 'noudattaen, seuraten' -merkityksen kolmen ensimmäisen ryhmän jäsenten välistä kehityskulkua, jonka voi hahmotella seuraavaan tapaan:

- 1) Toimia jonkun kanssa; seurata jotakuta
- 2) Toimia jonkun antaman mallin tapaan; seurata jonkun antamaa mallia
- 3) Toimia jonkun antaman mallin rajoissa
- 4) Toimia jonkun antaman mallin perusteella

Oletus tällaisesta kehityksestä perustuu siihen, että malli on luonteva askel seuralaisuudesta, jolle on ominaista epäsymmetria osallistujien, korosteisen seurattavan ja sille alisteisen seuraajan, välillä. Kun seuralaisuutta ilmaistaan illatiivimuodolla *mukaan*, siihen sisältyy seuraamisen merkitys (vrt. esim. *Lähde mukaan!*). Myös malli on esikuva ja dominoivassa asemassa jäljittelijään nähden, ja myös mallia seurataan. 1800-luvun kielen aineistossa on myös tapauksia, jossa *mukaan*-grammin merkityksenä voi pitää seuralaisuuden ja mallin seuraamisen ilmaisemisen välille asettuvaa 'tapaan'-merkitystä. Heine (2012 [2008], 467) mainitsee, että tavan ilmaiseminen on yksi seuralaissuhdetta ilmaisevien elementtien maailman kielissä saamista merkityksistä. Mallin voi nähdä jäävän muidenkin merkitysryhmien taustalle siten, että raja-kiintopisteisissä tapauksissa korostuvat mallin rajat ja peruste-kiintopisteisissä tapauksissa mallin rooli toiminnan perusteena tai syynä. Seuraavien esimerkkien (16a–g) tavoitteena on havainnollistaa tätä kehityskulkua. Kunkin esimerkin lopussa on hakasulkeissa lyhyt kuvaus siitä, mitä kieliopillistumisen vaihetta sen voi katsoa edustavan.

- (16a) Tämä kielen taito vaikutti sen, että tahtoivat häntä *mukaansa* tulkiksi hyvää palkkaa vastaan. (KAINO/1800/KAINO/1800/Mehil1859-10-239) [1: seuralaissuhde]
- (b) Vaimon sivistys on yleisesti joka paikassa tähän asti laimin lyöty. Huolta heistä ei ole suinkaan paljoa ollut. *Muiden mukaan ovat* kuitenkin eteen päin *hiihätelleet*. (KAINO/1800/SMTR1847-26-3) [1–2: tulkittavissa seuralaissuhteeksi tai 'tapaan'-merkityksiseksi]
- (c) *Aikain mukaan* muuttuvat tavat. (KAINO/1800/ssv1840-26-4) [1–2: tulkittavissa seuralaissuhteeksi tai malli-kiintopisteiseksi, vrt. *aikojen myötä* tai *aikojen mukaisesti*]
- (d) Mitä *suomenkieleen* tulee, jota pitäjässä puhutaan, niin *on se tavallisesti sovitettu lapinkielen mukaan*. (KAINO/1800/Mehil1859-10-235) [2: malli-kiintopisteinen, mallina toinen kieli]
- (e) Jokainen näkyy kuitenkin *viljelevän henkeänsä oman kykynsä mukaan*. (KAINO/1800/Mehil1859-2-29) [3: raja-kiintopisteinen, rajoina toimijan omat kyvyt]
- (f) Jos ei siitä seuraa pikaista parannusta eikä suunnallista syytä ilmoiteta, *määrätköön Kirkkoraati köyhäin lasten elatus-varastoon rahasakkoa 1:stä aina 5:een Rplaan hpsa, säädyn ja varain mukaan*. (KAINO/1800/

Smtar1848-22-1) [3–4: tulkittavissa raja- tai peruste-kiintopisteiseksi, sääty ja varat voivat toimia kumpana vain]

- (g) Se esitys, jonka konsistorio Turussa tämän johdosta teki, sisältää kuitenkin waan yhden uuden määräyksen, että, näet, kullekin oli sallittawa *wapaus walita osakunta, johonka hän tahtoi kuulua, joko syntymäpaikan taikka kotoseudun taikka vanhempien syntyperän mukaan*. (KAINO/1800/kkl1870-1-22) [4: peruste-kiintopisteinen, toiminnan perusteena koti- tai syntymäpaikka tai vanhempien syntyperä]

Eräs elementti *mukaan*-grammin kieliopillistumisessa on passiivin ja *U*-johdosten rooli malli- ja raja-kiintopisteisten tapausten ja verbiä määrittävien peruste-kiintopisteisten esiintymien yhteydessä (ks. taulukko 3). Seuralaissuhdetta ilmaisevien *mukana*- ja *mukaan*-konstruktioiden aineisto esiintymien analyysissä kävi ilmi, että suhteessa dominoiva osapuoli, kiintopiste, kielentyy tyypillisesti samaviitteisenä verbin ykkösargumentin eli subjektin kanssa (esim. *Hän toi kirjan mukanaan*; Ojutkangas 2017a, 2017b). Seuralaisuutta ilmaisevien *mukana*- ja *mukaan*-grammien esiintymäkonstruktioissa siis myös syntaksi korostaa kiintopisteen dominoivuutta. Koska passiivi ja *U*-johdokset sen sijaan korostavat toiminnan kohdetta, liittyy *mukaan*-muodon merkityksen abstraktistumiseen myös seuralaissuhteelle ominaisen kiintopistettä korostavan epäsymmetrian väistyminen.

Tietokokonaisuus-kiintopisteisiä tapauksia ja tiedon alkuperän ilmaisemisen tehtävää on vaikeampi kytkeä edellä kuvattuun merkityksen kehitykseen. Tällaiset tapaukset edellyttävät, että kiintopiste irtautuu mallina toimimisesta ja muuttuu skemaattisemmaksi, hahmoksi, jota ei enää ole tarkoitus seurata vaan jonka sisältöä voidaan selostaa (tietokokonaisuus-kiintopisteiset tapaukset) tai joka voi toimia tiedon välittäjänä (tiedon alkuperä -tapaukset). Nämä voidaan kytkeä peruste-kiintopisteisiin tapauksiin, joista syy-seuraus-suhde ja velvoittavuus ovat tulkittavissa pois. Esimerkki 17 pyrkii havainnollistamaan tätä. Siinä kiintopiste (päätös) on tulkittavissa perusteeksi ('päätöksen perusteella'), tietokokonaisuudeksi ('päätös sisältää tiedon, että') tai tiedon lähteeksi (päätös ymmärretään tekstiksi).

- (17) *Päätöksen mukaan* laitoksen on valvottava päästöjään ja jätehuollosta on pidettävä kirjaa. (hasa2000/124068)

Ratkaiseva seikka tällaisten monitulkintaisten esiintymien sekä selvien tietokokonaisuus-kiintopisteisten ja tiedon alkuperä -tapausten kieliopillistumisessa on postpositiolausekkeiden syntaktinen asema: irtautuminen malli-tyyppisestä kiintopisteestä tapahtuu, kun lauseke toimii lausetta eikä pelkästään verbiä määrittävänä adverbialina. Mitä abstraktimpi tehtävä postpositiolausekkeella on, sitä suurempi osa sen esiintymistä on lauseadverbiaaleja. Lauseadverbiaalin asema antaa postpositiolausekkeelle tilaa ilmaista skemaattisempaa merkitystä kuin verbiä määrittävälle adverbialille olisi mahdollista. Tähän seikkaan palaan vielä myöhemmin pohtiessani grammin leksikaalista alkuperää. Sitä ennen tarkastelen kuitenkin *mukana*- ja *mukaan*-grammien merkitystehtäviä ruotsin

kielen mallin näkökulmasta. Aineiston esiintymämäärät osoittavat, että näiden grammien käyttö kirjakielessä yleistyi valtavasti 1800-luvulla, jolloin toisaalta ruotsin vaikutuksesta ponnisteltiin eroon ja toisaalta ruotsista otettiin kirjakieleen runsaasti vaikutteita ja ilmaisukeinoja mm. käännöslainojen avulla.

Mukaan-grammin abstraktimmilla käyttötavoilla on vastineita ruotsin *efter*- ja *enligt*-prepositioiden merkitysten joukossa. Nykyruotsin sanakirja (MOT Norstedts Svensk ordbok) määrittelee näitä seuraavasti:

s. v. *efter* 4 i överensstämmelse med ngn el. ngt som rättesnöre, ledning, mönster e.d. <SYN enligt>: *efterkomma*; *oefterrättlig*; *segla efter kompass*; *döma efter lagen*; *på torget säljs tyg efter vikt*; *spela efter noter*; *rätta sig efter vad föräldrarna sagt*; *handla efter bästa förstånd*

s. v. *enligt* prep. i överensstämmelse med ett krav, en önskan, en uppfattning e.d.: *betala enligt faktura*; *enligt vår tidigare överenskommelse*; *han spelade enligt konstens alla regler*; äv. allmännare, särsk. vid återgivning av utsaga e.d., som man inte nödvändigtvis själv står för: *enligt vad TT inhämtat*; *enligt flera vittnen var rånaren beväpnad*

Oikeastaan kaikki sanakirjan esimerkit on mahdollista kääntää luontevasti *mukaan*-grammin avulla (esim. *segla efter kompass* 'purjehtia kompassin mukaan'; *på torget säljs tyg efter vikt* 'torilla kankaita myydään painon mukaan'; *enligt vår tidigare överenskommelse* 'aiemman sopimuksemme mukaan'; *enligt flera vittnen var rånaren beväpnad* 'useiden todistajien mukaan ryöstäjä oli aseistautunut'¹²). Myös Ahlmanin sanakirja (1865) antaa samankaltaisen kuvan *efter*- ja *enligt*- ja *mukaan*-grammien suhteesta mutta osoittaa samalla, etteivät nämä kaksi prepositiota kata kaikkia *mukaan*-grammin tehtäviä. Olen poiminut esimerkkeihin 18a–d Ahlmanin sanakirjan *mukaan*-grammin esiintymiä merkitysryhmittäin:

- (18a) malli-kiintopiste: *totuttaa kirjoitus-tapansa j.kun kirjailijan mukaan* 'bilda sin stil efter ngn författares'
- (b) raja-kiintopiste: *elää tilansa mukaan* 'lefva efter sina vilkor'
- (c) peruste-kiintopiste: *minun ymmärryksen mukaan* 'efter mitt omdöme'
- (d) tietokokonaisuus-kiintopiste / tiedon alkuperä: *hänen ilmoituksensa mukaan* 'enligt hans uppgift'

Efter- ja *enligt*-sanojen mallista huolimatta *mukaan*-grammin käyttötapoja ei voi leimata pelkästään ruotsin vaikutukseksi eikä suoriksi käännöslainoiksi: vastaavuus ei ole

¹² 1800-luvun kirjakielen aineistossani on myös useita tapauksia, joissa samassa kontekstissa on (luultavasti toiston välttämiseksi) sekä *mukaan*- että *jälkeen*-grammi: Muualda lähetety ja anomuksen jälkeen kirjoittajan kielen murteen mukaan painettu. (KAINO/1800/SSV1834-6-1). *Jälkeen* tai *jälkiin* on käännöslainana *mukaan*-sanaa suorempi, ja on todennäköistä, että se on tämän takia jäänyt pois kirjakielen käytöstä 1800-luvun aikana (ks. myös VKS s. v. *jälkeen* 3a).

likimainkaan täydellinen. Ennen kaikkea on huomattava, että mikään ruotsin mallissa ei viittaa seuralaisuuteeseen, joka kuitenkin on osa *mukaan*-grammin merkitystä.

1800-luvulla suomen kirjakieli ammensi runsaasti vaikutteita itämurteista, mutta on vaikea nähdä *mukaan*-grammin abstraktimpien käyttöjen suoraa alkuperää siellä. Kuirin (1984, 223) Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteita edustavassa tutkimusaineistossa *mukaan* on hyvin harvinainen. Laitinen (2005) on tutkinut referointia 1800-luvulla käyttäen aineistona itseoppineiden kirjoittajien tekstejä ja eräitä kielen kuvauksia, eikä *mukaan*-muoto nouse lainkaan esiin hänen tarkastelussaan (mts. 195–206). Oman tutkimukseni murreaineistossa on yhteensä 158 esiintymää, joista vain 52 ilmaisee muuta kuin konkreettista seuralaisuutta. Itämurteisten esiintymien osuus on noin puolet sekä kokonaismäärästä (71) että abstraktimpien esiintymien määrästä (28). Lauseopin arkiston materiaalista noin kaksi kolmasosaa edustaa länsimurteita (Ikola ym. 1985, 13, liite 1: 1–3), joten tähän suhteutettuna *mukana*- ja *mukaan*-grammeja olisi itämurteissa tiheämmin kuin länsimurteissa. *Mukaan*-sanana muutamat 1700-luvun esiintymät aineistossani ja *Vanhan kirjasuomen sanakirjassa* ovat kaikki länsimurteisten kirjoittajien kynästä, mutta on huomattava, että näiden tapausten joukossa ei ole tiedon alkuperää ilmaisevia *mukaan*-tapauksia. Tämä on olennaista, kun pohditaan *mukaan*- ja *muka*-sanojen suhdetta.

Itämurteiden roolia pohdittaessa on siis syytä nostaa esiin myös *muka*-sana. Häkkisen (2004) mukaan *muka*-sana on alun perin ilmaissut viittausta johonkin, esim. sanottuun tai tehtyyn. Nordlund (2011, 508–509) ja Nordlund ja Pekkarinen (2014, 63–71) esittävät varhaisnykysuomen materiaaliin ja murteisiin pohjaten, että *muka*-sana olisi kehittynyt referoivaksi (reportatiiviseksi) partikkeliksi yhteyksissä, joissa sillä on samalla ollut kuvattua tilannetta jollakin tavoin perusteleva tehtävä. Epäilevän merkityksensä se olisi saanut vasta myöhemmin, kun toisen käden tiedon välittäminen on alkanut korostua ja tuonut esiin mahdollisuuden ottaa kantaa sisällön todenmukaisuuteen¹³ (Nordlund 2011, 509; myös Laitinen 2005, 208–209). *Muka*-sanalla on siis osittain samankaltaisia tehtäviä kuin *mukaan*-sanalla tiedon alkuperää ilmaisevana, ja Nordlundin ja Pekkarisen murreaineistossa *muka* on selvästi itämurteinen (2014, 65).

Kuten Laitinen (2005, 191) huomauttaa, 1800-luvulla kieltä aktiivisesti kehittäneiden ihmisten kielellinen tietoisuus oli aivan erityisen voimakkaasti virittynyttä. Niinpä vaikka *mukaan*-sanana tiedon alkuperää ilmaisevalla käytöllä ei olisikaan suoraa kansankielistä mallia, 1800-luvun itämurteita tuntevat kirjoittajat ovat voineet tuntea *muka*-sanana reportatiivisen käytön ja alkaneet soveltaa tätä myös sitä muistuttavaan *mukaan*-sanaan, jolla on ennestään ollut samaan suuntaan viittaavia tehtäviä (peruste- ja tietokokonaisuus-tapaukset). *Mukaan*-sanalla on ollut tukenaan myös esiintymiskonstruktio, geneetiivisijaisen seuralaisen ja postposition liitto. Tämä konstruktio on ikään kuin voinut vetäistä *muka*-partikkelin piiriinsä lohkaisemalla siltä tiedon alkuperän ilmaisemisen

13 Myös omassa aineistossani on esiintymä, jossa *muka*-sana esiintyy ilman epäilevää merkitystä: *Tästä annamme näin aikasin tiedon saadaksemme muka myös aikasin tietää, miten paljon tilaajoita se saapi; joiden paljouden mukaan sitte saamme määrätä painon suuruuden.* (KAINO/1800/SMTR1847-45-4)

tehtävän postpositiona toimivalle *mukaan*-sanalle¹⁴. Toisaalta *muka*-partikkeli toimii nimenomaan lausetta määrittävänä elementtinä, mikä on voinut tarjota väljemmän syntaktisen mallin tiedon alkuperää ilmaisevalle *mukaan*-sanalle (konkreettisemmissä tehtävissä *mukaan*-lausekkeet toimivat verbiä määrittävinä). Lisäksi *mukaan*-sanalle kehittynyt neutraalisti referoiva tehtävä on osaltaan voinut antaa *muka*-partikkelille mahdollisuuden siirtyä ilmaisemaan epäilevää merkitystä, joka sillä on Nordlundin (2011, 507) esimerkkien perusteella ollut 1870-luvulla. Tämän tutkimuksen aineiston perusteella *mukaan*-muodon tiedon alkuperän ilmaisemisen tehtävä on samaan aikaan jo ollut vankassa asemassa muihin merkityksiin verrattuna. Aineiston antaman kokonaiskuvan eri merkitysten kehittymisestä 1800-luvulla saa taulukosta 5.

Siirryn seuraavaksi pohtimaan *mukana*- ja *mukaan*-grammien mahdollista leksikaalista alkuperää edellä hahmotellun kieliopillistumiskulun näkökulmasta. Häkkinen (2004) esittää, että *mukana*- ja *mukaan*-grammit perustuvat itämerensuomalaiseen *muka*-sanaan, joka on alun perin ilmaissut viittausta johonkin, esim. sanottuun tai tehtyyn. Lähisukukielissä sen vastineita ovat karjalan *muka* 'niin, siten, sillä tavalla', aunuksen *muga* 'niin, jaa, kas niin, vai niin', vepsän *muga* 'niin, samoin, noin' ja viron (murt.) *muga* 'joku, muutama'. *Muka*-sanana alkuperä on epäselvä, ja sille on kirjallisuudessa esitetty useampia selityksiä. Ensinnäkin on esitetty, että se voi olla germaaninen laina ihmisjoukkoa tarkoittavasta substantiivista *mūga-z, johon esimerkiksi ruotsin *allmoge* 'rahvas' perustuu (Häkkinen 2004 s. v. *muka*). Toinen, epävarmempana esitetty substantiivialkuperä *muka*-sanalle on se, että se olisi yhdistettävissä samojedin sanaan *māka 'selkä' (SSA s. v. *muka*², Sammallahti 1979, 32; Kulonen 1993, 197).¹⁵

Miten nämä alkuperävaihtoehdot suhteutuvat seuralaisuuteen, grammien oletettuun alkuperäiseen merkitykseen? Tätä voidaan pohtia tarkastelemalla muiden seuralaissuhdetta ilmaisevien sanojen alkuperää: *kanssa*-sanana alkuperänä pidetään germaanisen *kansa*-sanana inessiiviä *kansassa*, siis 'porukassa, joukossa', ja *myötä*-sana on taka- tai peräosaa tarkoittavan, vanhaa omaperäistä sanastoa edustavan *myö*-vartalon (*miñä-, *müñä-) erosijamuoto (Häkkinen 2004). Molemmat oletetut substantiivikannat, 'ihmisjoukko' ja 'selkä', sopisivat siis merkitykseltään hyvin myös komitatiivisen *mukana*- ja *mukaan*-grammin alkuperäksi. Kuten edellä luvussa 2 kävi ilmi, 'toveri' on maailman kielissä tavanomainen lähtömerkitys seuralaisuutta ilmaiseville elementille; *kanssa*-sanana alkuperä ja *mukana*- ja *mukaan*-grammeille ehdotettu *mūga-z rinnastuisivat tähän. Toisaalta vaikka Heine ja Kuteva eivät mainitse komitatiivista merkitystä 'selkä; takaosa'-sanasta kehittyneiden kieliopillisten tehtävien joukossa (2002, 46–50), on näillä (ruumiin)osannimityksillä niin runsaasti erilaisia spatiaalisia ja abstraktimpiakin merkityksiä,

14 Genetiivikonstruktion voimaa kielessä osoittaa mm. se, että *ulkona*-adverbiakin käytetään toisinaan yhdessä genetiivisijaisen seuralaisen kanssa (esim. *nähdään sairaalan ulkona*), vaikka se ei yleiskielessä ole postpositio (Ojutkangas 2012, 186–187).

15 *Vanhan kirjasuomen sanakirjassa* esitetään esimerkkejä *muka*-sanasta myös substantiivina 'muoto, asu', mutta etymologiset sanakirjat eivät ota tähän kantaa. Merkitys sopii tietenkin hyvin *mukaan*-sanana kieliopillistumiseen.

Taulukko 5. Kokonaiskuva mukaan-muodon merkitysten kehityksestä 1800-luvun kirjakielen aineistossa.

SANOMALEHTI	VUODET AINEIS- TOSSA	KOMITA- TIIVINEN	SEURATEN				RAJAT	PERUS- TEELLA	TIETO- KOKONAI- SUUS	TIEDON LÄHDE	YHTEENSÄ	TAAJUUS	SANE- MÄÄRÄ
			MALLI	MALLI	MALLI	MALLI							
TVS = TURUN VIIKKO- SANOMAT	1820–30	16 (73%)	6 (7%)	–	–	–	–	–	–	22	0,0035%	628 598	
OVS = OULUN VIIKKO- SANOMAT	1829–41	10 (14%)	42 (58%)	9 (13%)	5 (7%)	–	–	–	6 (8%)	72	0,0163%	440 950	
SSV = SANAN SAATTAJA VIIPURISTA	1833–41	9 (45%)	10 (50%)	–	–	–	–	–	1 (5%)	20	0,0082%	243 287	
MMY = MAAAMIE- HEN YSTÄVÄ	1844	3 (18%)	11 (70%)	1 (6%)	1 (6%)	–	–	–	–	16	0,0173%	92 354	
SMTR = SUOMETAR	1847–48	3 (2%)	96 (55,5%)	10 (6%)	35 (20%)	11 (6%)	–	–	18 (10,5%)	173	0,0571%	303 015	
MEHILÄINEN	1859	14 (12%)	62 (54%)	8 (7%)	16 (14%)	3 (3%)	–	–	12 (10%)	115	0,0745%	154 394	
KKL = KIRJALLINEN KUUKAUSILEHTI	1867, 1869, 1870	9 (3%)	169 (54%)	12 (4%)	48 (15%)	23 (7%)	–	–	54 (17%)	315	0,1005%	313 500	
KESKI-SUOMI	1871	–	1	–	–	–	–	–	2	3	0,0718%	4 177	

ettei seuralaisuutta voi pitää millään muotoa odotuksen vastaisena lisänä tähän joukkoon. On helppo hahmottaa, että 'selässä kantamisen' merkityksestä voisi kehittyä 'mukana kantamisen' merkitys. Luvussa 2 on esitelty myös evidentialisuuden ilmaisukeinojen tunnettuja kieliopillistumislähteitä, joiden joukossa seuralaisuutta ei (toistaiseksi) ole. Nähdäkseni merkitysyhteys voisi kuitenkin olla mahdollinen: kuultu, tiedossa oleva seikka on kielen käyttäjän mukana. Tällaista kehityskulkua ei kuitenkaan ole välttämätöntä olettaa, jos *mukaan* on saanut tiedon alkuperän ilmaisemisen tehtävän *muka*-partikkelilta edellä hahmotellulla tavalla.

Kolmas selitys *muka*-sanana alkuperäksi on se, että se olisi johdos pronominivartalosta *mu-*, ja *-ka*-aines on muissakin pronomineissa esiintyvä johdin. Myös pronomini *muu* on muodostettu samasta vartalosta. (Häkkinen 2004 s. v. *muka*.) Kulonen (1993, 197) ja SSA (s. v. *muka*¹) puolestaan mainitsevat neljännekin näkökulman näiden sanojen alkuperään, nimittäin sen, että yhtäältä *muka*- ja toisaalta *mukana*- ja *mukaan*-sanojen taustalla voi myös olla kaksi toisiinsa sekoittunutta vartaloa. Edellä luonnehtimaani kieliopillistumiskulkuun tämä oletamus sopii hyvin. Ensinnäkin koska *muka*-sanalla ei ole *mukana*- ja *mukaan*-grammien tapaan konkreettisia merkityksiä, pronominalkuperä tuntuisi sille luontevimmalta alkuperätarjokkaalta. Toiseksi lähtömerkitykseltään melko konkreettiset *mukana* ja *mukaan* pohjautuisivat substantiivivartaloon, jolle on olemassa rinnakkaistapauksia muiden samaan merkityskenttään kehittyneiden elementtien joukossa (vrt. ed. *kanssa* ja *myötä*). Jos tiedon alkuperää ilmaiseva *mukaan* on saanut tehtävänsä edellä luonnehdittuun tapaan *muka*-sanalta, sen taustalle voi olettaa näiden kahden alkuperävartalon limittymisen. Olemassa olevien aineistojen pohjalta on tietysti mahdollista sanoa varmasti, missä vaiheessa alkuperäisten sanojen sulautuminen on tapahtunut; muutos tuskin on ollut jyrkkä. Lienee myös mahdollista, että kaikkien tässä tarkasteltujen sanojen taustalla toteutuisi historiallinen homonymia, jossa kaksi alun perin erillistä mutta samanasuista ja funktioiltaan riittävän läheistä vartaloa on limittynyt toisiinsa.

6. Kokoavaa tarkastelua

Aineiston perusteella *mukaan*-muodon esiintymät jakautuivat toisaalta 'noudattaen, seuraten' -merkityksiin ja toisaalta tiedon alkuperää ilmaiseviin tapauksiin. Ensin mainitut jakautuivat edelleen neljään ryhmään, malli-, raja-, peruste- ja tietokokonaisuus-kiintopisteisiin esiintymiin. Tämä jako perustui sekä tutkijan että kielenopasjoukon intuitioon, esiintymille tarjoutuviin parafraseihin että kunkin ryhmän tyypillisiin esiintymäkonstruktioihin. Konstruktioissa olennaisia elementtejä olivat kiintopisteen tyyppi tarkemmin, verbin semanttinen tyyppi sekä postpositiousekkeen syntaktinen asema. Asetelma 9 koostaa nämä seikat.

PÄÄRYHMÄ	'NOUDATTAEN, SEURATEN'					TIEDON ALKUPERÄ
ALARYHMÄ	Malli	Raja	Peruste		Tietokoko- naisuus	
PARAFRAASI	<i>Mukaisesti</i>	<i>Rajoissa</i>	<i>Perusteella</i>		<i>Että</i> -lause	
LAUSEKKEEN SYNTAKTINEN ASEMA	Verbiä määrittävä	Verbiä määrittävä	Verbiä määrittävä	Lausetta määrittävä	Lausetta määrittävä	Lausetta määrittävä
KAIKILLE OSA- AINEISTOILLE YHTEINEN KIINTO- PISTETYYPPI	Ihmisen kognitiivinen toiminto tai ominaisuus	Tarve	Ominaisuus (puuttuu murre- aineistosta)	Säädös	Tieto	Teksti
KAIKILLE OSA- AINEISTOILLE YHTEINEN VERBI- TYYPPI	Toimintaverbi	Toiminta- verbi	Toiminta- verbi	<i>Olla</i> -verbi	<i>Olla</i> -verbi	<i>Olla</i> -verbi

Asetelma 9. Mukaan-grammin merkitysryhmät ja niille ominaiset konstruktio.

Eri merkitysten välisiä suhteita tarkasteltaessa avautui grammin neljän merkityksen välille varsin luonteva kieliopillistumispolku. Seuralaissuhteelle on ominaista toisen osapuolen dominoivuus. *Mukana*- ja *mukaan*-grammeilla ilmaistussa suhteessa tämä osapuoli edustuu kiintopisteenä. Kiintopiste on siis esikuva, jota on suhteessa mahdollista ja toivottavaakin jäljitellä. Tällöin kiintopiste alkaa toimia mallina. Edelleen malli voi tarjota rajat ja olla perusteena toiminnalle. 'Noudattaen, seuraten' -merkityksissä *mukaan*-grammin esiintymissä verbi on huomattavan usein passiivimuotoinen tai tehtävältään passiivia muistuttava *U*-johdos. Esiintymien voi siis nähdä korostavan toiminnan kohdetta, mikä on selvä muutos seuralaissuhteelle ominaiseen, myös syntaktisesti toteutuvaan kiintopisteen dominoivuuteen.

Näitä abstraktimmat tehtävät, tietokokonaisuus-tapaukset sekä tiedon alkuperän ilmaiseminen, eivät kytkeydy aivan vaivattomasti samaan kehityskulkuun, mutta kaksi tärkeää seikkaa nousi tarkastelussa esiin. Ensinnäkin tietokokonaisuus-kiintopisteiset (samoin kuin osa peruste-kiintopisteisistä) ja tiedon alkuperää ilmaisevat tapaukset toimivat lausetta määrittävinä adverbialleina. Lauseadverbialien suhde puheenaiteena olevaan asiintilaan on syntaktisesti höllempi kuin verbiä määrittävien adverbialien, minkä voi olettaa antavan niille mahdollisuuden myös irtautua mallin seuraamisen ajatuksesta. Toiseksi tiedon alkuperää ilmaisevan tehtävän kehitys liittyy monella tavoin *muka*-partikkelin merkityksen kehityksen kanssa. Tämä liittymisen vahvistaa käsitystä, että tässä tarkasteltujen sanojen leksikaalinen alkuperä ei ole yhtenäinen vaan että *mukana*- ja *mukaan*-muotojen seuralaissuhteen merkitys pohjautuisi substantiivialkuperään ('ihmisjoukko' tai 'selkä') ja *muka*-sanon tiedon alkuperän ilmaisemisen tehtävä pronomiinalkuperään. *Mukaan*-muodon abstrakteimmista tehtävistä alkuperät yhdistyisivät.

Miksi juuri illatiivimuodolle on kehittynyt näin lukuisa joukko abstraktimpia tehtäviä? Ero grammin paradigman jäsenten välillä on tässä suhteessa huomattavan suuri. Pitäisin syynä tähän mallina toimimiseen ja mallin seuraamiseen liittyvää ajallista ulottuvuutta. Malli on olemassa ennen kuin sitä voi noudattaa tai seurata, ja tämä motivoi nimenomaan tulosjaisen muodon merkityksen kehitystä. Yhtenä tekijänä voi lisäksi olla se, että grammien tulosjaiset muodot ovat muutenkin käytössä frekventimpiä (Lauseopin arkiston aineistossa *sisään/sisälle, alle, päälle, eteen* ja *ulos* ovat kaikki paradigmojensa taajimmin käytettyjä jäseniä; Ojutkangas 2008, 390–391; Ojutkangas–Huumo 2010, 42). Tiheä käyttö voi osaltaan luoda otolliset olosuhteet uusien merkitysten synnylle (esim. Heine ym. 1991, 38–39; Bybee 2007, 350–351).

Ruotsin ja itämurteiden mallit eivät anna suoraa vastausta siihen, miksi *mukaan*-grammin käyttö yleisty 1800-luvulla niin voimakkaasti. Oletettavaa on, että kehitys otti omavoimaista vauhtia ruotsin mallin liikkeelle työntämänä ja *muka*-partikkelin merkitysten vaikutuksesta. Ennen kaikkea merkitys muuttui kielen omin ja kielissä yleisesti vaikuttavin prosessein, kun kielen käyttöala laajeni hyvin nopeasti. Joka tapauksessa on oletettavaa, että *mukaan*-muodon kehitys kytkeytyy nimenomaan kirjakieliseen käyttöön. Tähän viittaa myös se, että seuralaisuuspuheen ilmaisemista abstraktimmat merkitykset ovat aineistossa vallitsevia alusta alkaen. *Mukaan* on nykykirjakielissä keskeinen referoinnin keino, joka ansaitsisi tulla tutkituksi myös referoinnin näkökulmista.

Aineslähteet

- Kaino/1800 = *Varhaisnykysuomen korpus*. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavissa: http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/1800_coll_rdf.xml (23.1.2015).
 hasa2000 = *Hämeen Sanomat* 2000. Suomen kielen tekstikokoelma. Kielipankki, CSC – Tieteen tietotekniikan keskus. Saatavissa: <https://sui.csc.fi/applications/lemmie/cgi-bin/search.cgi> (14.4.2015).
 LA = *Lauseopin arkiston kokoelmat*. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteen laitos, suomen kielen oppiaine. Saatavissa: <http://syntaxarchives.suo.utu.fi/> (3.2.2015).

Lähteet

- AIKHENVALD, ALEXANDRA Y. 2004: *Evidentiality*. Oxford University Press, Oxford.
 ——— 2012 [2011]: The grammaticalization of evidentiality. BERND HEINE ja HEIKO NARROG (toim.): *The Oxford Handbook of Grammaticalization*, 605–613. Oxford University Press, Oxford. Saatavissa: [10.1093/oxfordhb/9780199586783.013.0049](https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199586783.013.0049).
 AHLMAN, FERDINAND 1865: *Svenskt-Finskt Lexikon – Ruotsalais-Suomalainen sanakirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
 ANDERSON, LLOYD B. 1986: Evidentials, parts of change, and mental maps: Typologically regular asymmetries. WALLACE CHAFE ja JOHANNA NICHOLS (toim.): *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*, 273–312. Ablex Publishing Corporation, Norwood.
 BYBEE, JOAN 2007: *Frequency of use and the organization of language*. Oxford University Press, Oxford.
 CARRETERO, MARTA – ZAMORANO-MANSILLA, JUAN RAFAEL 2013: Annotating English adverbials for the categories of epistemic modality and evidentiality. JUANA I. MARÍN-ARRESE, MARTA CARRETERO, JORGE ARÚS HITA ja JOHAN VAN DER AUWERA (toim.): *English Modality. Core, Periphery and Evidentiality*, 317–356. De Gruyter Mouton, Berlin.

- CHAFE, WALLACE 1986: Evidentiality in English conversation and academic writing. WALLACE CHAFE ja JOHANNA NICHOLS (toim.): *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*, 261–272. Ablex Publishing Corporation, Norwood.
- DIEWALD, GABRIELE – SMIRNOVA, ELENA 2011: Introduction. Evidentiality in European languages: the lexical-grammatical distinction. GABRIELE DIEWALD ja ELENA SMIRNOVA (toim.): *Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages*, 1–14. De Gruyter Mouton, Berlin. ProQuest Ebook Central.
- GANANDER, CHRISTFRID 1786–1787: *Nytt Finskt Lexicon*. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki 1997.
- GOLDBERG, ADELE 2005: *Constructions at work. The nature of generalization in language*. Oxford University Press, Oxford. Saatavissa: 10.1093/acprof:oso/9780199268511.001.0001.
- HAAKANA, MARKKU – KALLIOKOSKI, JYRKI (toim.) 2005: *Referointi ja moniäänisyys*. Tietolipas 206. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- HAGÈGE, CLAUDE 1993: *Language Builder: An Essay On The Human Signature In Linguistic Morphogenesis*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- 2010: *Adpositions*. Oxford University Press, Oxford.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED – VILKUNA, MARIA 1980: *Suomen tekstilauseiden piirteitä. Kvantitatiivinen tutkimus*. Publications of the Department of general linguistics 6. University of Helsinki.
- HEINE, BERND 2012 [2008]: Grammaticalization of Cases. ANDREJ L. MALCHUKOV ja ANDREW SPENCER (toim.): *The Oxford Handbook of Case*, 458–469. Oxford University Press, Oxford. Saatavissa: 10.1093/oxfordhb/9780199206476.013.0030.
- HEINE, BERND – CLAUDI, ULRIKE – FRIEDERIKE HÜNNEMEYER 1991: *Grammaticalization. A conceptual framework*. The University of Chicago Press, Chicago.
- HEINE, BERND – KUTEVA, TANIA 2002: *World lexicon of gramaticalization*. Cambridge University Press, Cambridge.
- 2007: *Genesis of Grammar*. Oxford University Press, Oxford.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2001: *Syntax in the making: the emergence of syntactic units in Finnish conversation*. John Benjamins, Amsterdam.
- HOPPER, PAUL J. – TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS 2003: *Grammaticalization*. Second edition. Cambridge University Press, Cambridge.
- HUUMO, TUOMAS 2010: Suomen väyläadpositioiden prepositio- ja postpositiokäyttöjen merkityseroista. *Virittäjä* 114, 531–561.
- 2013: Kaiken edellä on nainen – suomen kielen dynaamisten akseligrammien järjestelmä ja sen käyttö paikan ja ajan ilmauksissa. *Sananjalka* 55, 7–28.
- HUUMO, TUOMAS – PEIPONEN, PIIA 2013: Adpositiot, liike ja dynamiikka: mikä erottaa muotoja vieressä ja vierellä? *Folia Uralica Debreceniensia* 20, 73–86.
- HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. WSOY, Helsinki.
- IKOLA, OSMO 1960: *Das Referat in der finnischen Sprache: Syntaktisch-stilistische Untersuchungen*. Suomalaisen Tiedeakatemia toimituksia B 121. Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki.
- (toim.) 1985: *Lauseopin arkiston opas*. Kirjoittajat Osmo Ikola, Olli Järvikoski, Ulla Palomäki ja Pekka Porri. Lauseopin arkiston julkaisuja 1. Turku.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KOSKI, MAUNO 1985: Toiseen tekstiin viittaaminen nykyisessä kirjasuomessa. MAUNO KOSKI (toim.): *Lauseita ja ajatuksia*, 70–179. Fennistica 5. Åbo Akademi, Turku.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy. Saatavissa: <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi>.
- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Pohjois-Karjalan ja Kainuun murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- KULONEN, ULLA-MAIJA 1993: Suomalais-ugrilaisista *mo- ja *mu-pronominiivartaloista. ULLA-MAIJA KULONEN (toim.): *Festschrift für Raija Bartens zum 25.10.1993*, 195–201. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 215. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- KURKKIO, MARKKU 1978: *Referaatti 1960-luvun suomen yleiskielessä*. Oulun yliopiston Suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 16. Oulu.
- LAITINEN, LEA 2005: Puhetta puheesta – kirjoittamalla. Miten 1800-luvulla referoitiin? MARKKU HAAKANA ja JYRKI KALLIOKOSKI (toim.), 188–223.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1: *Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press, Stanford.
- 1991: *Concept, Image, and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*. De Gruyter Mouton, Berlin.
- LAPPALAINEN, HANNA 2005: Referointi ja variaatio. Sitaatit yksilöllisen variaation kuvastimia ja resurssina. MARKKU HAAKANA ja JYRKI KALLIOKOSKI (toim.), 150–186.
- LEHISMETS, KERSTIN 2013a: Verbit ja väylät. *Sananjalka* 55, 29–50.
- 2013b: *Yli, läpi ja kautta*. Suomen grammirakenteiden voimadynamiikkaa. *Virittäjä* 117, 346–371.
- NORDLUND, TARU 2011: Perustelevasta referoivaksi. Suomen partikkelin *muka* merkityksenmuutos 1800-luvun tekstiaineistojen valossa. *Virittäjä* 115, 484–514.
- NORDLUND, TARU – PEKKARINEN, HELI 2014: Grammaticalisation of the Finnish stance adverbial *muka*, 'as if, supposedly, allegedly'. IRMA TAAVITSAINEN, ANDREAS H. JUCKER ja JUKKA TUOMINEN (toim.): *Diachronic Corpus Pragmatics*, 53–76. John Benjamins, Amsterdam.
- NS = *Nyky-suomen sanakirja*. WSOY, Helsinki 1973 [1951–1961].
- MOT *Norstedts Svensk ordbok*. Språkdata ja Norstedts Akademiska Förlag. Saatavissa: <https://mot.kielikone.fi/mot/turkuyo/netmot.exe>.
- MÄNTYNEN, ANNE 2005: Referointi tekstilajipiirteenä. Esimerkinä kielijutut. MARKKU HAAKANA ja JYRKI KALLIOKOSKI (toim.), 258–281.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2001: *Ruumiiosannimien kielipillistuminen suomessa ja virossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2005: Viittauskehykset ja tarkastelunäkökulma – miten sijaintia perusakselilla kuvataan? *Virittäjä* 109, 525–551.
- 2008: Mihin suomessa tarvitaan *sisä*-grammeja? *Virittäjä* 112, 382–400.
- 2012: Ikkuna ulos. Suomen *ulko*-grammit ja huomion ikkunoiminen. *Virittäjä* 116, 169–197.
- 2017a: Suomen *mukana* ja *mukaan* seuralaisuus-suhteen ilmaisijoina: kiintopisteen ilmaisukeinot, konstruktioit ja osallistujien symmetriaero. *Virittäjä* 121, 176–212.
- 2017b: On the syntax of comitative constructions: The case of Finnish *mukana*, *mukaan* 'with, along'. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 8–2, 267–293.
- OJUTKANGAS, KRISTA – HUUMO, TUOMAS 2010: Mikä erottaa muodot *sisällä* ja *sisässä*? ”Synonymymisten” muotojen analyysi. *Sananjalka* 52, 19–43.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1979: Über die Laut- und Morphemstruktur der uralischen Grundsprache. *Finnish-ugriche Forschungen* 43, 22–66. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- SIROLA-BELLIARD, MAIJA 2016: *Suomen komitatiivi – -ine ja kanssa*. Acta Universitatis Tamperensis 2219. Tampere.
- STOLZ, THOMAS – STROH, CORNELIA – URDZE, AINA 2006: *On Comitatives and Related Categories. A Typological Study with Special Focus on the Languages of Europe*. Walter de Gruyter, Berlin.
- 2012 [2008]: *Varieties of comitative*. ANDREJ MALCHUKOV ja ANDREW SPENCER (toim.): *The Oxford Handbook of Case*, 601–608. Oxford University Press, Oxford.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisien kielten tutkimuskeskus, Helsinki 1992–2000.
- SVOROU, SOTERIA 1993: *The grammar of space*. John Benjamins, Amsterdam.
- 2002: Semantic constraints in the grammaticalization of locative constructions. ILSE WISCHER ja GABRIELE DIEWALD (toim.): *New reflections on grammaticalization*, 121–142. John Benjamins, Amsterdam.
- TALMY, LEONARD 2000: *Toward a cognitive semantics*. MIT Press, Cambridge.

- TEERI-NIKNAMMOGHADAM, KRISTA 2016: Se on tuomionpäivä edessä: *akseligrammien edellä ja edessä käyttö ja metaforisuus*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus. Turun yliopisto.
- WIEMER, BJÖRN 2011: Hearsay in European languages: toward an integrative account of grammatical and lexical marking. GABRIELE DIEWALD ja ELENA SMIRNOVA (toim.): *Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages*, 59–130. De Gruyter Mouton, Berlin. ProQuest Ebook Central.
- WILLETT, THOMAS 1988: A cross-linguistic survey of the grammaticization of evidentiality. *Studies in Language* 12, 51–97.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkokulkaisuja 38. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/vks/>.

KRISTA OJUTKANGAS: The grammaticalisation of Finnish postposition mukaan: from accompaniment to a source of information

In its most concrete meaning, the Finnish postposition *mukaan* expresses accompaniment (*Lähde mukaan!* ‘Come along!’). It also carries, however, more abstract meanings, such as following a certain kind of model (*piirustusten mukaan* ‘on the basis of the plan’) and expressing a source of information (*kuulemani mukaan* ‘according to what I have heard’; examples MOT Pro Englanti). This study focuses on the abstract meanings of *mukaan*. In what kinds of constructions does *mukaan* occur in the corpus data used? What are the typical landmark and verb types with which *mukaan* is used? How do the different meanings of *mukaan* connect with each other, in other words how has the word become grammaticalised? What is its lexical origin? An interesting factor in the development of *mukaan* is its relation to the stance adverbial *muka* ‘as if, supposedly, allegedly’, which has been studied by Nordlund (2011) and Nordlund and Pekkarinen (2014).

This study is based on corpus data from 19th century literary Finnish, dialect interviews, and contemporary literary Finnish. On the basis of this data, it is possible to put the occurrences of *mukaan* into five groups. In addition to the function of expressing a source of information, *mukaan* expresses the following of a model (as seen above: *piirustusten mukaan* ‘on the basis of the plan’), a certain kind of limit (*mahdollisuuksien mukaan* ‘as far as possible’), grounds (*luvan mukaan* ‘on the grounds of the permit’), and information as substance (*käsitykseni mukaan* ‘in my opinion’). These groups are based on the intuition of the author of this study and a large group of university students, possible paraphrases for each meaning, and typical constructions in which the different meanings occur. The most important elements in the constructions are the type of the landmark (expressed by the noun which *mukaan* occurs with), the semantic type of the verb, and the syntactic status of the postposition phrase, in other words whether it qualifies the verb or the whole clause.

The relations of the meanings of *mukaan* partly form an explicit path of grammaticalisation. The original meaning of *mukaan*, accompaniment, is typically an asymmetric relation: the accompanee (in the case of *mukaan*, the landmark) is the predominant participant, while the companion is involved in the situation only via the accompanee. The landmark is thus a model, and it is possible and also desirable to follow and imitate it. Furthermore, a model can function as limits or grounds for action. The two other meanings, usage with landmarks expressing information as substance and usage as an expression of source of information, are more difficult to connect to this path, but there are two interesting factors to be considered. First, the data shows that the occurrences of *mukaan* phrases in these meanings always qualify the whole clause. Syntactically, their relation to the situation that is being described is thus looser, which could promote their withdrawal from the idea of following a model. Secondly, the function of

expressing a source of information seems to be intertwined with the development of the adverbial *muka* 'as if, supposedly, allegedly'. This connection enforces the understanding that the lexical origins of these words is not uniform, in that *mukaan* and its other case forms *mukana*, *muassa* are based on a noun meaning 'group of people' or 'back' and that *muka* is based on a pronominal stem. The most abstract functions of *mukaan* can be seen as a hybrid of these two origins.

The first mention of *mukaan* was in late 18th century literary Finnish, but its use became much more frequent and its meanings various during the 19th century. The eastern dialects and Swedish affected the development of the literary Finnish in many ways, but they do not offer any clear explanation for the changes in the meanings of *mukaan*. It is possible that certain Swedish prepositions (*enligt, efter*) have had an effect on *mukaan*, but the main initiators for the changes of *mukaan* were supposedly the general, fast-paced development of literary Finnish in the 19th century – this was the first century when Finnish was widely used as a literary language in numerous genres – and the semantically and formally similar adverbial *muka*. In the literary data, the abstract meanings dominate from the beginning; the development of *mukaan* is clearly a literary phenomenon.

Krista Ojutkangas
krista.ojutkangas@utu.fi
Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus
20014 Turun yliopisto